

İLSAM
İLAHİYAT İLİMLERİ
ARAŞTIRMA MERKEZİ

**Ramazan'ın Müslümanlara
İki Hediyesi: Zaman
Yönetimi ve Arınma**

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

**İslâm'ın Dünya
Nimetlerine Bakışı**

M. İlyas BOZKURT
İLSAM Onursal Başkanı

**Nasıl 'İyi İnsan' Oluruz?:
'Biz'den 'Ben'e Sosyal
Çevre Etkisi**

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı

İnsan, Kültür ve Kutsal

Prof. Dr. Sıddık Korkmaz
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dekanı

İnfak

Sümeysra AÇIK
İLSAM Genel Sekreteri

**Evliya Çelebi
Seyahatnamesinde Ramazan**

Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ
İstanbul Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

2021
Ramazan

İçindekiler

İLSAM Başkanı

Akın KARADENİZ

İLSAM Adına İmtiyaz Sahibi

Sümevra AÇIK

Editör

Muhammed Kadri DURMAZ

Hukuk Danışmanı

Av. Metin ALTINSOY

Görsel Yönetmen

Mesud NAMLIKAYA

Tasarım & Grafik

Revizyon Medya

Adres

Üçevler Mah. Burçak Sok. No:6

Vizyon Plaza Kat:2

Nilüfer / BURSA

Tel&Fax

0 224 256 72 00

Nisan 2021

İslâm'ın Dünya Nimetlerine Bakışı

M. İlyas BOZKURT
İLSAM Onursal Başkanı

3

Ramazan'ın Müslümanlara İki Hediyesi: Zaman Yönetimi ve Arınma

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

6

Nasıl 'İyi İnsan' Oluruz?: 'Biz'den 'Ben'e Sosyal Çevre Etkisi

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı

9

12

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Ramazan

Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsan, Kültür ve Kutsal

Prof. Dr. Sıddık Korkmaz
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dekanı

17

24

İnfak

Sümevra AÇIK
İLSAM Genel Sekreteri

İslâm'ın Dünya Nimetlerine Bakışı

M. İlyas BOZKURT / İLSAM Onursal Başkanı

*“De ki: “Allah’ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızık kim haram kılmış?”
De ki: “Bunlar, dünya hayatında mü’minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, böyle açıklıyoruz.”
(A'râf Sûresi 7/31-32)*

İnsan, Esmâ-i İlahi'nin tüm evsafına bir şekilde sahiptir. Ruh bedeni itibarıyla de insan bütün canlılardan, cinlerden ve meleklerden üstün yaratılmış ve Allah'ın (cc) halifesi tayin edilmiştir. Bu iki vücut üst üste giydirilerek eşref-i mahluk olan insan yaratılmıştır.

Cenâb-ı Hak Teala insanı iki temel vücuttan yaratmıştır. Birincisi maddi vücudumuz olan şu fani bedenimizdir. Bu beden; cansızlar arasından sıyrılıp canlılar, canlılar arasından sıyrılıp hayvanlar, hayvanlar arasından sıyrılıp memeliler, memeliler arasından da sıyrılarak insan bedeni olarak yaratılmıştır.

İnsan, bedeni itibarıyla fani dünyanın fani bir parçasıdır ve bu fani alemde yaratılan canlıların en ileri teknoloji seviyesine haizdir. Diğer canlılardan üstündür. Bu Kur'an'ı Kerim'de “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yaratmış.” (Tîn Sûresi 95/4)

İkincisi manevi vücudumuz olan şu baki ruh bedenimizdir. İnsan ruhu ise ayetin de ifadesiyle Allah'ın (cc) ruhundan yaratılmıştır. “Hani Rabbin meleklerle, ‘Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan

yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin’ demişti. Bunun üzerine bütün melekler saygı ile eğildiler. Ancak İblis, saygı ile eğilenlerle beraber olmaktan kaçındı.” (Hicr Sûresi 15/28-31)

İnsan, Esmâ-i İlahi'nin tüm evsafına bir şekilde sahiptir. Ruh bedeni itibarıyla de insan bütün canlılardan, cinlerden ve meleklerden üstün yaratılmış ve Allah'ın (cc) halifesi tayin edilmiştir. Bu iki vücut üst üste giydirilerek eşref-i mahlûk olan insan yaratılmıştır. Nitekim Ayet-i kerime de şöyle buyrulmaktadır.

“Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık. (İsrâ Sûresi 17/70)

Kişi ruhuna sırt döner, sadece bedeni için yaşarsa, nefsanî bir ehl-i dünya olur. Kur'ân insanı bundan men etmiştir. Kişi bedenine sırt döner, sağlığına, sıhhatine, dünya nimetlerinden helal dairede istifade etmeye ehemmiyet vermezse, kişi Hıristiyanlar gibi ruhbanlaşır. İnsanın dünya nimetlerini ve Allah'ın (cc) helal kıldığı şeyleri kendisine haram kılması, Kur'ân tarafından katıyetle men edilmiştir.

İnsan denen varlığın yapısında beden ile ruh arasında birbirini ilgilendiren, şekillendiren bir münasebet vardır. Beden ruhu şekillendirdiği gibi, ruh da bedeni şekillendirir. Şöyle ki;

İnsan bedeni beş duyu organı ile dış dünyadan almış olduğu haz ve lezzetlerle ruha etki eder. Bu haz ve lezzetleri ruha intikal ettiren, nefsin denen mekânizma ruh üzerinde bir baskı kurarak ona hükmetmek ister ve eder. Nefsin her isteğine boyun eğen ruh, zamanla maneviyatını, ruhaniyatını ve rabbaniyatını kaybeder. Ancak bu lezzetlere karşı iradesi ile direnir ve bu uzun mücadeleyi kazanırsa merteye merteye yükselir, ta ki zamanla meleklerden daha üstün bir mevkiye gelebilir.

Yine dış dünyadan alınan bilgi ve fikirler de insan ruhunu şekillendirir. Kişi okuduğu kitaplarla, takip ettiği mütefekkirlerin fikirleri ile büyük bir değişime uğrar ve bu etki ile ruh şekillenir.

Evet, insanın dış dünyadan aldığı haz ve lezzetler, bilgi ve fikirler, giyim ve kuşam tarzı, dinlediği müzik ve hasılı yaşam tarzı, ruhunu şekillendirir.

Zamanla şekillenerek belli bir kıvama gelen ruh da bedeni şekillendirmeye başlar. Kişi ruh yapısına uygun, yâni karakter ve kişiliğine muvafık bir yaşam çevresi belirler. Giyim tarzını, dinlediği müziği, okuduğu kitabı ve sair hususiyetleri ruh yapısına uygun bir surette tanzim eder.

Bu hakikate binaen, Kur'ân insanın maddî cihetini ruhani cihetinden ayırmamış, ikisine de azami önem vermiştir. İnsan bedeninin sağlığına, sıhhatine, temizliğine, beslenmesine son derece önem vermiştir. Dünya nimetlerinden helâl dairede yarar-

lanmasını emretmiştir. Kur'an bunu şöyle ifade etmektedir. *"Allah'ın sana verdiği'den ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez."*(Kasas Sûresi 28/77)

Kişi ruhuna sırt döner, sadece bedeni için yaşarsa, nefsanî bir ehl-i dünya olur. Kur'ân insanı bundan men etmiştir. *"Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbinin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir"* dedi. (Yûsuf Sûresi 12/53)

Kişi bedenine sırt döner, sağlığına, sıhhatine, dünya nimetlerinden helal dairede istifade etmeye ehemmiyet vermezse, kişi Hıristiyanlar gibi ruhbanlaşır. İnsanın dünya nimetlerini ve Allah'ın (cc) helal kıldığı şeyleri kendisine haram kılması, Kur'ân tarafından katıyetle men edilmiştir. *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırları aşanları sevmez."*(Mâide Sûresi 5/87)

Bu davranış bir dönem nefis terbiyesi gibi görünse de, bir zaman sonra dünya nimetlerine karşı, olağanüstü bir temayül baş gösterir. Helalleri kendisine haram eden adam, bir zaman sonra haramlara dahi dur diyemez olur!

Bastırılmış duygular bir zaman sonra patlama suretiyle ortaya çıkar. Taassup ve bağnazlıkla; yanlış inanç ve idrakle; batıl adet, gelenek, göreneklerin baskısıyla; ve bunların tesiri altında kalan bir kısım cemaat, cemiyet ve tarikatlerin baskısıyla birçok helal davranışın haram edildiği

toplumlarda, bırakın helal olduğu halde haram gösterilen nimetleri, en tehlikeli haramların dahi gizli surette işlendiğine zaman zaman şahit olunmuştur.

Çünkü bu kadar baskı, ya insanın insani özelliklerini yok eder, kişilik yapısını ve ruh sağlığını çökertir; ya da bu nimetlere karşı tahammülünü yitiren kişiyi nifaka ve günaha yuvarlar. Halbuki Cenab-ı Hak'ın helal kıldığını helal bilip ondan istifade etmek; haram kıldığından da içtinab etmek doğru olan duruştur. Cenab-ı Hak, helal dairesini sınırsız, haram dairesini ise mahdut kılmıştır. Yâni, Bediüzzaman'ın ifadesiyle "Helal dairesi genişdir ve keyfe kafidir." (Sözler, 6. Söz, s. 42.)

"Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün nimetler size helâl kılındı." (Hac Sûresi 22/30)

Dünya nimetlerinden helal dairede, imkân nispetinde, her insanın yararlanması, dünya nimetlerine ve lezzetlerine karşı zaafı azaltır. Ancak bu istifade etme, helal dairesinde, makul bir sınır içerisinde, israfa kaçmadan olmalıdır.

"Ey Adem oğulları! Mescidlerin dışında da güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez." (A'raf Sûresi 7/31)... ayetinde ifade edildiği üzere Allah'ın nimetlerinden yararlanma dairesinde olduğu gibi güzel ve temiz kıyafetleri tercih etme de (lükse ve israfa kaçmamak şartıyla) takvadanır.

Efendimiz(sav) de maddi durumu iyi olduğu halde kılığına kıyafetine dikkat etmeyen bir sahabesini ikaz ederek şöyle buyurmuştur:

Bastırılmış duygular bir zaman sonra patlama suretiyle ortaya çıkar. Taassup ve bağınazlıkla; yanlış inanç ve idrakle; batıl adet, gelenek, göreneklerin baskısıyla; ve bunların tersi altında kalan bir kısım cemaat, cemiyet ve tarikatlerin baskısıyla birçok helal davranışın haram edildiği toplumlarda, bırakın helal olduğu halde haram gösterilen nimetleri, en tehlikeli haramların dahi gizli surette işlendiğine zaman zaman şahit olunmuştur.

"Yiyiniz, içiniz, sadaka veriniz ve giyiniz. Ancak kibirlenmeyin ve israf etmeyin. Şüphesiz Allah (cc) nimetinin eserini kulunun üzerinde görmek ister." (Buhârî, Libas, 1; İbn-i Mâce, Libas, 23)

Elhâsıl:

"Kur'an dünya ahiret dengesini en mükemmel bir surette kurmuş, helaller ve haramlar arasındaki dengeyi sağlamış ve kişiye dünyada ve ahirette sağlık, sıhhat, huzur, mutluluk ve afiyet getirecek en güzel ölçüler ile İslâmın hayat tarzını belirlemiş, ve insanlığa Kur'an tepsisinde ikram etmiştir.

Öyleyse; bizler Allah'ın helal kıldığını helal, haram kıldığını haram kabul ederek, Hukuk'ul-Kur'an'a riayet etmeliyiz. Ne haramlara tevessül edip Zat-ı Zü'l-Celal'e asi olmalı, ne de Cenab-ı Hak'ın helal kıldığı nimetleri kendimize haram kılarak dünya hayatını kendimize zehir etmeliyiz. Sırat-ı Müstakim olan yolu, denge ve istikameti tercih etmeliyiz.

Dünya nimetlerinden helal dairede, imkân nispetinde, her insanın yararlanması, dünya nimetlerine ve lezzetlerine karşı zaafı azaltır. Ancak bu istifade etme, helal dairesinde, makul bir sınır içerisinde, israfa kaçmadan olmalıdır.

Ramazan'ın Müslümanlara İki Hediyesi: Zaman Yönetimi ve Arınma

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

Allah Kur-an'ı Kerim'de inananlara hem bu dünyada hem de ahirette saadet vaat etmiş ve insanlığa iki cihanda saadete erişmenin yollarını göstermiştir. Elbette Rahmet ayı olan Ramazan'da da fazlından ve kereminden birçok nimetler sunan, rahmetini oluk oluk yağdıran Yüce Allah, bu rahmet atmosferinde Müslümanlar için hem bu dünya hem de ahiret hayatlarını inşa edecek birçok fırsatlar verir. İşte bu yazımızda bunlardan iki tanesi zaman yönetimi ve kölüklerden arınma üzerinde durulacaktır.

Kur-ân'da asra, kuşluk vaktine, geceye, gündüze, sabah vaktine yemin edilir. Eğer Yüce Allah bir şeye yemin ediyorsa, bu durum iki açıdan önemlidir: *İlki*, yeminden sonra çok önemli bir şeye dikkatlerin çekilmiş olması, *diğeri* ise, yemin edilen zaman ya da nesnenin bizzat kendisinin önemli oluşudur.

Filozofların hareketin sayımı dedikleri zaman, yaratılmıştır. Biz, süreli bir hayatta yaşıyoruz. Bütün yaratılmışlar bir zamanla kayıtlıdır. Zaman görünmez bir gemi gibi içinde varlık ve yokluk, nimet ve bela, genişlik ve darlık, sevap ve günah, iman ve küfür, hidayet ve dalalet, hastalık ve sağlık, zenginlik ve yoksulluk, kar ve zarar, barış ve savaş gibi zıtlarını da birlikte taşıyarak akıp gidiyor.

Türkçemizde zamanın önemini "*vakit, nakittir*" atasözü çok güzel anlatır. Burada nakit, her ne kadar para, kıymetli eşya anlamına geliyorsa da mecaz olarak

söylenmiştir. Müslüman kültüründe vakit, azizdir, iyi değerlendirilmesi gerekir. İnsanın ömrü, onun en kıymetli hazinesidir, sermayesidir. İnsan ne kazanacaksa onunla kazanacaktır. Ömür ise dehir (zaman)den biz cüzdür. Onunla akmaktadır. Hatta insan için zaman ömründen, hatta ömrünün içinde bulunduğu ânından ibarettir. Kârsız geçen her an, o güzel sermayeden heder edilen bir ziyan, bir hüsrân gibidir.

Bu sebeple zaman bizim için bir emanettir. Geçirilen her dakikanın hesabını Yüce Allah'a vereceğiz. Zaman sınırlıdır. Sadece zaman üstü olan zamanın sahibi Yüce Allah'tır. Bizler zamanlı varlıklarız. Zamanlı varlıklar, kendilerine biçilen zamanın "emanet" olduğu bilinciyle hareket ederler.

İslam'da kurtuluşun ilkeleri iman ve salih ameldir. Her Müslüman kendisine emanet edilen zamanı salih amellerle değerlendirmelidir. On bir ayın sultanı

Geçirilen her dakikanın hesabını Yüce Allah'a vereceğiz. Zaman sınırlıdır. Sadece zaman üstü olan zamanın sahibi Yüce Allah'tır. Bizler zamanlı varlıklarız. Zamanlı varlıklar, kendilerine biçilen zamanın "emanet" olduğu bilinciyle hareket ederler.

Ramazan, gecesiyle gündüzüyle ibadetle yoğrulmuş bir zaman dilimidir. Özellikle bizi zaman konusunda eğitir. Zamanın büyük bir nimet olduğunu yaşatarak bize öğretir. Müslümanın 24 saatini meşgul eder. Örneğin, sahur vaktinde kalkılacak, sahur yemeği yenilecek, vaktin doğruluğu hesaplanacak, çünkü falan saat falan dakikada artık yemek-içmek kapısı kapanacaktır. Gündüz, falan falan işler yapılacak, icabında toplumun ihtiyaç sahiplerinin maddî-manevî ihtiyaçları karşılanacak, böylece birçok insan sevindirilmiş olacaktır. Bu, zengin ve fakir Müslümanlar arasında kurulan bir barış, kardeşlik, dostluk köprüsüne dönüşecek, böylece, toplumun sosyal dokusu daha bir güçlenecek, birlik duyguları daha bir kuvvetlenecek anlamına gelir. Akşam vakti, tam vaktinde iftar edilecektir. Yemek yenecek, istirahat edilecek, sonra “teravih” namazına geçilecektir. Her sene, bütün senenin bu bir ayı zarfında muntazam programlı bir şekilde Müslümanlar kendilerini eğiteceklerdir. Neticede böyle bir disiplinli zaman yönetimi Müslümanın hayatında vaktin son derece değerli olduğu ahlakını ve şuurunu kazandıracaktır.

Allah'ın insana Ramazan ayında verdiği bir diğer fırsat ise arınma fırsatıdır. İnsan, Yüce Allah'ın emrine boyun eğmekle, kulluk zevkini derinden tadarak ve davranışlarını gösterişçi dindarlık izlerinden ihlâsla temizleyerek nefisle yapılan cihadı kazanır.

Bundan dolayı Hz. Peygamber (a.s), oruç kişiyi kötülük işlemekten alıkoysun, insan kendisini tutsun diye oruçlu kimsenin bir olumsuzluk karşısından nasıl bir tepki göstereceğini bize şöyle öğretir: “Sizden biriniz oruçlu olduğu bir günde kötü söz söylemesin, kavga etmesin. O'na birisi sataşır veya küfrederse, 'ben oruçluyum' desin...”

Ünlü İslam âlimi *İmam-ı Gazalî*'nin dediği gibi, eğer insan, midasını, nefsanî isteklerini korumakla birlikte, gönlünü ve zihnini Allah'ı anmaktan alıkoymak şeylerden koruyabilirse, işte o zaman irade ve öfkenin dizginlerini ele geçirir. Bu saatten sonra, yönetilen bir varlık değil, beden ülkesini yöneten bir varlık haline gelir. Merhum *Aliya İzzet Begoviç*'in “oruç, özgürlüktür” dediği, tam da budur, işte. Evet, biz oruç tutarız, oruç bizi tutsun diye tutarız.

Ramazan ayı, bütün ibadetleriyle bir arınma mevsimidir. Nitekim bu arınmaya dikkat çekilen bir rivayete Hz. Peygamber (a.s): “Her kim, faziletine inanarak ve mükâfatını (Allah'tan) umarak ramazan orucunu tutarsa, geçmiş günahları bağışlanır”, bir başka rivayette de: “Her kim, faziletine inanarak ve mükâfatını (Allah'tan) umarak ramazan ayını ibadetle geçirirse geçmiş günahları bağışlanır” buyurmuşlardır.

İslam'da kurtuluşun ilkeleri iman ve salih ameldir. Her Müslüman kendisine emanet edilen zamanı salih amellerle değerlendirmelidir. On bir ayın sultanı Ramazan, gecesiyle gündüzüyle ibadetle yoğrulmuş bir zaman dilimidir.

Nasıl ki sonbaharda yağan yağmurlar, tozu toprağı ortadan kaldırarak yeri tertemiz hale getirirse, mecazi anlamda bir rahmet iklimi olan Ramazan Ayı da, bu mevsimi dolu dolu yaşayan müminlerin günahlarının silinip-süpürülerek temizlenmesine vesile olur.

Kur'an-ı Kerim'de farz orucun tutulduğu mevsime ramazan ayı denilir. (Bakara 2/185) Ramazan kelimesi, dini açıdan, günahları yakan manasına gelir. Mecazi anlamda bir diğer manası da, "yeryüzünü tozdan, kirden, pastan temizleyen" güz yağmuru demektir. Bu sebeple 'ramazan ayı'nın bir adı da 'yağmur'dur. Nasıl ki sonbaharda yağan yağmurlar, tozu toprağı ortadan kaldırarak yeri tertemiz hale getirirse, mecazi anlamda bir rahmet iklimi olan Ramazan Ayı da, bu mevsimi dolu dolu yaşayan müminlerin günahlarının silinip-süpürülerek temizlenmesine vesile olur.

Netice itibariyle, bir kimsenin Ramazan ayı düzgün geçerse, senenin diğer kalan

ayları da düzgün geçer. Çünkü biz ramazan ayında bir nevi süreli yoğun bir manevi eğitime tabi tutularak check-up'tan geçeriz. Oruç insana; eline, diline ve beline sahip çıkma ahlakını kazandırır. Kendisini tuttuğumuzu sandığımız oruç, aslında bize kendimizi tutmayı öğretir. Yeme-içme, öfke ve şehvet güdümüzü denetim altına almamıza yardımcı olur. Varsa, batını hastalıklar, bunların tedavisine olanak sağlar. Bu anlamda Ramazan mektebi iyi bir tedavi edici ve batını hastalıklardan arındırıcıdır. Bu da insanın kendi eliyle gerçekleştirilecektir.

*Bu yazı Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ'ın <https://www.memleket.com.tr> adresindeki ramazan yazılarından derlenmiştir.

Kendisini tuttuğumuzu sandığımız oruç, aslında bize kendimizi tutmayı öğretir. Yeme-içme, öfke ve şehvet güdümüzü denetim altına almamıza yardımcı olur. Varsa, batını hastalıklar, bunların tedavisine olanak sağlar. Bu anlamda Ramazan mektebi iyi bir tedavi edici ve batını hastalıklardan arındırıcıdır.

Nasıl 'İyi İnsan' Oluruz?: 'Biz'den 'Ben'e Sosyal Çevre Etkisi

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU / Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı

Toplumsal bir varlık olarak insan; sevilmek, beğenilmek, takdir edilmek ve onaylanmak gibi olumlu geri bildirimler içeren duygularla örüntülenmiş bir sosyal çevrede yaşamak ister.

Toplumsal bir varlık olarak insan; sevilmek, beğenilmek, takdir edilmek ve onaylanmak gibi olumlu geribildirimler içeren duygularla örüntülenmiş bir sosyal çevrede yaşamak ister.

Ancak o, aynı zamanda kıskançlık, gurur, kibir gibi bencilce duygulara ev sahipliği yapan çift kutuplu bir doğaya sahiptir. Bu özellikleri onun ruhen yükselişine kapı açtığı gibi, onu düşük varlık modlarında yaşamaya da mahkûm edebilir. Esasen insanın huzur ve mutluluğu, doğasındaki farklı eğilimleri birleştirip uzlaştırabilmesine bağlıdır. Elbette bu uzlaşının insan doğasının övgüye değer yönleri üzerinde olması beklenir. Ancak, bu konuda her zaman arzu edilen neticenin alınması mümkün olmayabilir. Çünkü insan davranışları üzerinde birbirinden farklı nitelikte pek çok faktörün motivasyonel etkisi bulunur. Bu faktörler, hayat boyu tesirini devam ettireceği için, bireyin psiko-sosyal açıdan sağlıklı bir kişilik geliştirip benlik saygısını ve bütünlüğünü koruması, ancak sürekli/istikrarlı biçimde çabalamasıyla mümkündür. İnsanın bu yöndeki çabalarının desteklenmesi gerekir. Başka bir ifadeyle insandaki iyilik halinin içsel ve dışsal desteklere ihtiyacı vardır. İçsel desteklerin kaynağı bireyin kendisiyken, dışsal desteğin birden çok kaynağı olduğu söylenmelidir.

İnsan yavrusu, doğumundan itibaren yakın ve uzak çevreden aldığı yardımlarla

varlığını sürdürür. Sosyolojide sosyalleşme olarak adlandırılan ve yaşam boyu devam eden çevresel destek süreci, bireyin kişiliği üzerindeki sosyal etkilerin de ana belirleyicisidir. Araştırmalar, insan kişiliğinin doğum öncesinden itibaren oluşmaya başladığını, öyle ki anne karnındaki ceninin bile dış ortamdan gelen seslere duyarlı olduğunu göstermektedir. Gelişim psikologları ise, bireyin kişilik gelişiminde en etkili dönemin ilk yedi yıl olduğunu ve bu dönemde kişiliğin % 70 oranında şekillendiğini belirtmektedir. Bu veriler, aile çevresinden edindiği bilgi ve deneyimlerin bireyin kişilik ve karakter gelişimi üzerindeki baskın etkisini göstermesi bakımından anlamlıdır. Ailenin yanı sıra sosyalleşme sürecindeki önemli ajanlardan biri de akran gruplarıdır. Akran grupları, pek çok açıdan geliştirilmesi gereken, yaş ve deneyim gibi benzer özelliklere sahip kişilerden oluştuğu için, bireyin iyi insan olmaya yönelik çabalarına her zaman katkıda bulunamayabilir. Nitelik günümüzde akran grupları üzerine yapılan araştırmalar, içki ve sigaranın yanı sıra uyuşturucu madde kullanımı gibi benlik bütünlüğüne zarar verici ve bağımlılık yapıcı alışkanlıklara sahip kişilerin, çoğunlukla arkadaş çevresinden etkilenecek bağımlı olduğunu göstermektedir.

Bireyin akran gruplarıyla birlikte bulunduğu bir diğer sosyalleşme ajanı okuldur. Okul ortamının, aile çevresinin benlik inşa sürecindeki olumlu yönde pekiştirici etkisini destekleyen niteliklere sahip olması beklenir. Nitekim okul, planlı-programlı eğitim-öğretim süreçleriyle oluşturduğu resmi sosyalleşme ortamıyla genellikle birey açısından vazgeçilmez nitelikte bir sosyalleşme ajanıdır. Ancak, günümüzde okul çevresi, sadece öğrenci, öğretmen ve veli üçgeni tarafından kuşatılan bir öğrenme sürecini ifade etmez. Okul, aynı zamanda sınıfta ve sınıf dışında öğrencinin etkilendiği çok sayıda bileşeni de beraberinde getirir. Bu bileşenler içinde, biraz önce sözünü ettiğimiz akran grupları tarafından bireyi etki altına alan arkadaşlık ilişkileri, işlevsel olduğu kadar işlevsizleştirici roller de icra edebilmektedir. Öyle ki birey, bu yolla bazı gençlik alt-gruplarına katılabilmekte ve bireyin kişiliği zamanla aile başta olmak üzere içinde bulunduğu çevrenin değerleriyle çatışan bir yöne doğru evrilebilmektedir. Bugün bireyin davranışları üzerinde aile, akran grupları ve okul çevresi kadar baskın bir diğer sosyalleştirici etki, kitle iletişim araçlarından gelmektedir. Kitle iletişimiminin dünyamızı her geçen gün "küresel bir köy"e dönüştürdüğü, artık neredeyse herkesçe bilinen ve sıklıkla tecrübe edilen bir gerçekliğe işaret etmektedir. Elbette radyo, televizyon, ipod, iphone, elektronik

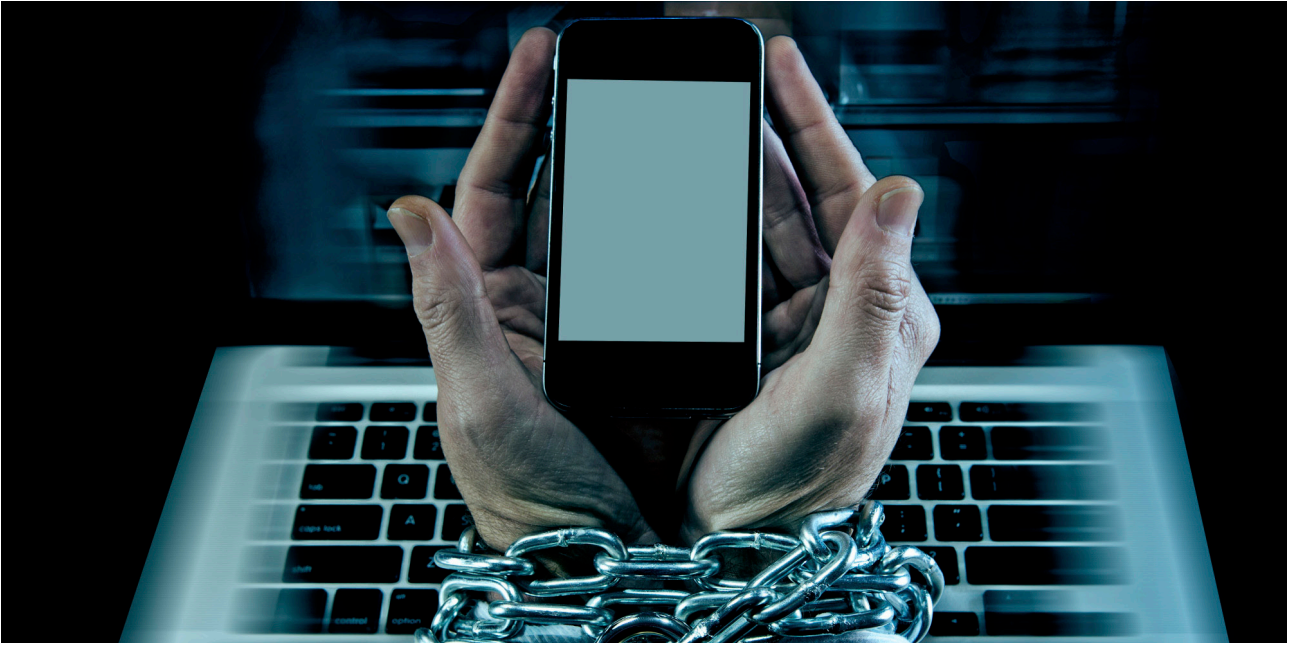
cipler, akıllı telefonlar, bilgisayarlar, tabletler, internet ve sosyal medya gibi teknolojik imkânlar çağdaş yaşamı büyük oranda rahatlatmaktadır. Ancak söz konusu imkânlar, yerinde, zamanında ve yeterli ölçüler içinde kullanılmayıp sınırsızca tüketime konu olduğunda, birey açısından çağdaş bir bağımlılık alanının da önünü açmaktadır.

Nitekim bugün teknoloji ve internet bağımlısı kişilerin oranı madde bağımlılarını geçmiş durumdadır. Hatta araştırmalar, teknoloji bağımlılığının gelecekte insan türünü tehdit edecek bir salgına dönüşmesinden endişe edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Esasen her türlü bağımlılığın bireyin kişiliği üzerindeki tahrip edici etkisinden söz edilmelidir. Bu anlamda, bireyi gerçek dünyadan uzaklaştıran sanal bağımlılıkların, onun 'iyi insan olma' yolundaki çabalarına önündeki temel engellerin de başında geldiği anlaşılmaktadır. Zira araştırmalar, bireyin sanal bağımlılık potansiyeli arttıkça, gerçek dünya ile iletişiminin azaldığına dikkat çekmektedir. Bu durum, bir taraftan bireyin kendisini sosyal çevreden yalıtarak bilinçli bir yalnızlığı tercih etmesine, diğer taraftan ise stress ve kaygı düzeyinin gittikçe yükselmesine yol açmaktadır. Böylece bireyin 'iyi insan olma' yolundaki çabalarına yönelik çevresel destekler azaldığı için, kişilik gelişiminin yönü, kaygı düzeyi yüksek depresif

Araştırmalar, insan kişiliğinin doğum öncesinden itibaren oluşmaya başladığını, öyle ki anne karnındaki ceninin bile dış ortamdan gelen seslere duyarlı olduğunu göstermektedir. Gelişim psikologları ise, bireyin kişilik gelişiminde en etkili dönemin ilk yedi yıl olduğunu ve bu dönemde kişiliğin % 70 oranında şekillendiğini belirtmektedir.

“Sosyolojide sosyalleşme olarak adlandırılan ve yaşam boyu devam eden çevresel destek süreci, bireyin kişiliği üzerindeki sosyal etkilerin de ana belirleyicisidir.”

Bireyi gerçek dünyadan uzaklaştıran sanal bağımlılıkların, onun 'iyi insan olma' yolundaki çabalarının önündeki temel engellerin de başında geldiği anlaşılmaktadır. Zira araştırmalar, bireyin sanal bağımlılık potansiyeli arttıkça, gerçek dünya ile iletişiminin azaldığına dikkat çekmektedir.

bir ruh haline doğru kaymaktadır. Sonuçta, yüksek kaygı düzeyi, bireyin hem beden hem de ruh sağlığı üzerinde pek çok bozucu işlevi de beraberinde getirmektedir. Elbette bireyin karakter ve kişiliği üzerindeki sosyal çevre koşullarının etkisi, bu yazıda aktarılan sosyalleşme ajanlarıyla sınırlı değildir. Ancak buraya kadar aktarmaya çalıştığımız, günümüzde bireyin davranışları üzerinde, etkisi en baskın sosyal çevre unsurlarını örneklendirmektedir. Peki, insanın iyilik potansiyelini harekete geçirip geliştirebilmesi ve koruyup sürdürebilmesi için neler yapılabilir? Her şeyden önce insana ve insanın varoluş koşullarına dair çevresel desteklerin, onun iyilik halini sürdürmesine katkıda bulunacak şekilde planlanması gerekir. Bu konuda, sivil inisiyatiflerin yanı sıra kamusal desteklerin de artırılması, işlevsel ve etik bir zorunluluktur.

Yukarıda 'sosyalleşme ajanı' olarak nitelendiğimiz aile, akran grupları, okul ve kitle iletişim araçları gibi sivil inisiyatifler, bireyin yakın çevresindeki sosyalleştirici unsurların kaynağı iken, kamusal desteklerin kaynağında örgütlü devlet kurumları bulunmaktadır. Esasen her iki kanaldan gelen desteklerin de birey açısından hayati öneme

haiz olduğunda kuşku yoktur. Çünkü insan yaşamının pek çok anı, çevresiyle kurduğu iletişimlerle anlamlı hale gelmekte ve insan kendi varlık bütünlüğünü bu yolla keşfetmeye çalışmaktadır. Hayatın, bizzat kendisinin bir keşif olduğunu kabul ettiğimizde, keşfe konu unsurların her zaman var olması gerektiğini de itiraf etmiş oluruz. İnsanın henüz anne karnında iken başladığı bu yolculuğun, onun 'iyilik halini' sürdürmesine katkıda bulunması beklenir. Bununla birlikte, bireyin söz konusu keşif yolculuğunun anlamlı sonuçlar üretebilmesi, ona destek olan çevresel unsurların nitelikli rehberliğine bağlıdır. Aileden başlamak üzere bireye rehberlik eden sivil/özel ya da kamusal her kaynağın etik ve estetik duyarlılığı yüksek davranış örüntüleriyle donatılması gerekir. Çünkü bireyin davranışları üzerinde istedik etkiler ancak bu şekilde oluşturulabilir; böylece onun 'iyi insan olma' potansiyelini geliştirecek değişimlerin de önü açılmış olacaktır.

Not: Bu yazının ilk versiyonu, "İyilik/ İyi İnsan Olma Potansiyelinin Geliştirilmesinde Sosyal Çevrenin Etkisi" başlığıyla İyilik: İnsanı İyilik Yaşatır (TDV Yayınları, Ankara, 2015, ss. 159–166) adlı kitapta yayımlanmıştır.

Her şeyden önce insana ve insanın varoluş koşullarına dair çevresel desteklerin, onun iyilik halini sürdürmesine katkıda bulunacak şekilde planlanması gerekir. Bu konuda, sivil inisiyatiflerin yanı sıra kamusal desteklerin de artırılması, işlevsel ve etik bir zorunluluktur.

İnsan, Kültür ve Kutsal

Prof. Dr. Siddik Korkmaz

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dekanı

Kültürden bahsedeceğimiz zaman ilk önce insan anlayışına dönmemiz gerekir. İnsan algısının bizde ve Batı dünyasındaki yapısı farklıdır. Bizde daha çok tasavvufun yoğurduğu anlayışla insan muhterem ve mübarek bir varlık olarak kabul edilmiştir.

Kendisi de Hanefi Mezhebine mensup olan bir âlim olarak Mâtürîdî, Ebu Hanife'nin yöntemini takip etmiş ve mensup olduğu geleneği daha ileriye taşıyarak sistemli bir hale getirmiştir. Mezhep kavramını din, örf ve yorum gibi anlamlarda kullanmıştır.

Çeşitli yer ve zamanlarda kimi istenmeyen tezahürler ortaya çıksa da tarihteki İslam medeniyetinin insan anlayışı olumlu bir zemin üzerinde gelişmiştir. Onu, Hristiyan teolojisinde olduğu gibi, aslı günahı sırtına taşıyan bir habis varlık olarak görmez. Veya Yahudi teolojisinde olduğu gibi, kendi dinlerine mensup olmayanları ancak kendilerine köle olunca yaratılış gayesine erişmiş varlıklar olarak görmez. Veya Hindu geleneğinde olduğu gibi, bazılarının dünyaya gelip ve dünyadan gidinceye kadar ezilmesi gereken parya sınıfının bir parçası olarak da görmez. Özellikle Müslümanların kurmuş olduğu medeniyetlerde ve özellikle tasavvuf kültüründe insan şu dizelerde olduğu gibi ifade edilir:

“Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemin sen

Merdûm-u dâde-i ekvân olan âdemsin sen!”

Yani; “kendine olumlu bak, kendini iyi gör; çünkü sen âlemin göz bebeğisin. Âlemin çekirdeğisin, özüsün, çok kıymetli ve değerlisin.” Kur’ân-ı Kerim’de daha tarafsız bir tanımlama yapılmış olsa da tasavvuf kültürünün şekillendirdiği ve tarih boyunca Müslüman toplumlarda şekillenen anlayış bu şekildedir. Bu anlayışı destekleyen temel metinlerden bir diğeri “*Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdar olandır*”¹ mealindeki ayet-i kerimedir. Burada kast edilen “tanışmak” (li teârafû) tabiri ile “emir bi’l-marûf ve nehiy ani’l-münker”² (iyiliğin parçası olmak ve kötülükten uzak olmak) prensibinde yer alan maruf (bi’l-marûf) ifadeleri aynı kökten gelmektedir. İnsanların eskiden beri ve ortaklaşa doğru olarak bildikleri ve kabul ettikleri görüş ve uygulamalar ifade edilmektedir. Müslümanlara bu evrensel ilkeleri korumak ve geliştirmek hedefi gösterilmektedir.

Batı dünyasındaki insan anlayışı daha farklı bir eksende gelişmiştir. Onlara göre insan temelde kötü bir varlıktır. Bu görüşün kaynağında, Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın cennetten kovulmasına neden olan asli günah teorisi vardır. Böylece Batı dünyası insanı, kötü yönü ön planda olan bir varlık olarak algılamıştır. Batı dünyasında

Aydınlanma süreciyle beraber insanı şeytani bir konumdan daha tarafsız bir yere çekmeye yönelik girişimler yapılmıştır. Mesela John Locke’nin yeni doğmuş bir insanın zihninin ‘tabula rasa’ yani boş bir levha olduğunu, içerisinde doğuştan gelen hiçbir bilgi barındırmadığını öne süren görüşü buna bir örnektir. Batı dünyası, Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçlerinden geçerek bugün bulunduğu noktaya gelmiş, bugün sahip olduğu insan anlayışını bu süreçlerden sonra edinmiştir. Bizdeki insan anlayışı farklı olduğu ve onların içinden geçtiği dönüşümleri yaşamadığı için bugün, Batıdan aldığımız bazı kavramları içselleştirmeye yönelik bir mücadele içerisindeyiz. İşte “kültür” kavramı bunlardan birisi olarak karşımızda durmaktadır.

Kültür batıdaki şekliyle toprağı işleme, toprağı tohum atma ve o tohumdan ürün alma, toprağı şekillendirme süreçlerini ifade eden “culture” veya “agriculture” kelimeleriyle tanımlanır. Burada insanın doğayla ilişkisi ve insanın doğadan elde ettiklerini kabullenmesi vardır. Bu anlayış bir tür zihniyet, bir algı biçimi veya paradigmadır. Yani doğaya bir elma ağacı derseniz, elma ağacından elma elde edersiniz ve onu tüketirsiniz. Batı, kültür kavramını böyle tarif etmiştir. Biz ise Batıdaki bu kül-

tür kavramını Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu "hars" veya "ekin" kavramları üzerinden içselleştirmeye çalışıyoruz. Fakat ne "kültür" kavramı ne de "hars" ve "ekin" kavramları bütün bir İslam toplumu ve İslam coğrafyası tarafından kolayca kabul edilecek kavramlar değildir. Bunun nedeni bu kavramların bizim aşına olduğumuz kavramlar olmamasıdır. Peki "kültür" kavramı İslam coğrafyasına "hars" veya "ekin" kavramları yerine Müslümanların daha önce de bildiği ve aşına olduğu "örf" ve "adet" kavramları üzerinden aktarılamaz mıydı? Toplumun hafızasında zaten yeri olan tabirleri kullanarak tanıtlamaz mıydı? Öyle olsa çok iyi olurdu ancak maalesef tarihi geriye döndürmek mümkün değildir.

Örf kelimesinin kökü "arafe"dir ve bilmek demektir. Bu bilgi sadece pozitif bir bilgi veya deneye dayalı bilgiyi ifade etmez. Bu bilginin içinde sezgiye dayalı bilgi de vardır. Bu anlayışı Ebu Hanife ve Hanefî Mezhebi'nde de görürüz. Hanefîliğin dayandığı deliller arasında "örf" ve "âdet" de vardır. Malikîlik'te de "Medînelilerin ameli" delil olarak kullanılır. "Medînelilerin ameli" Medîne'nin kültürü, örfü demektir. Fakat biz bu delilleri Şâfiî ve Hanbelî Mezheplerinde göremeyiz. İmam Şâfiî ve İmam Ahmed b. Hanbel, kendi dönemlerinin mümtaz şahsiyetleri olarak öne çıkmış kimselerdir. Fakat bu şahısların adı etrafında oluşan anlayışın gelişme ve kültürü besleyecek yapısı maalesef yoktur. Bu havzalarda oluşan kültür, bilgi ve hayatı kuru bir metne ve tarihin belli bir dönemine hasrettiği için kendisini ihya etme şansı oldukça düşüktür.

Genel karakteri itibarıyla Hanefîlik ve Mâtürîdîlik bir anlayış biçimi olarak kültürü geliştirme imkânına daha fazla sahiptir. Mesela İmamı Mâtürîdî'nin *Tevilatü'l-Kur'ân* isimli eserindeki mezhep kavramının kullanışı oldukça dikkat çekicidir. Kelime aşağı yukarı bizim bugün bildiğimiz anlamda yer alır. Kendisi de Hanefî Mezhebine mensup olan bir âlim olarak Mâtürîdî, Ebu Hanife'nin

yöntemini takip etmiş ve mensup olduğu geleneği daha ileriye taşıyarak sistemli bir hale getirmiştir. Mezhep kavramını din, örf ve yorum gibi anlamlarda kullanmıştır. Bu yüzden mezhep dediğimiz zaman karşımıza kocaman bir alan çıkar. Bu alanı tam olarak inceleyip anlayabilmek için parçalara bölüp incelememiz gerekir. Yani mezhep kavramını biz teolojik mezhepler, fıkhi mezhepler, kültürel mezhepler, itikâdî mezhepler gibi bölümlere ayırmamız gerekiyor. Böylece mezhep kelimesinin tarihte taşıdığı anlamlardan yola çıkarsak aslında hem kültür hem de örf anlamlarını taşımakta olduğunu görmüş oluyoruz.

Kadim ulema itikâdî konularda çok hassas davranmış ve bu konularda muhalif fikirleriyle ayrılanları sapıklık, zındıklık, mühlitlik, ehli bidat olmakla suçlamıştır. Fakat fıkhi konularda yaşanan görüş farklılıklarına içtihat denmiş ve "yanılırsa bir sevap, isabet ederse iki sevap" düşüncesiyle konuya yaklaşmıştır. Örfî konularda yaşanan farklılıklar zenginlik olarak düşünülmüştür. Fakat itikâdî konularda bu hoşgörü işletilmemiştir. Hangi konuların itikadın konuların da fıkhnın konusu olduğu tartışmaların alevlendiği yer olmuştur.

Günümüze gelindiğinde bizim tarihteki mirasın aksine daha esnek davranmamız gerektiği ortaya çıkıyor. Çünkü bu hususa kadim ulema gibi sert bir şekilde yaklaşmamız hissettiğimiz sorunları çözmeye yetmemektedir. Düşünceye dair sorunları Kur'an'a arz ettiğimizde karşımıza şu ayet çıkar: "Allah'tan başka ibadet ettikleri şeylere hakaret etmeyin; sonra onlar da bilgisizlik yüzünden sınırı aşarak Allah'a hakaret ederler."³ Bu Ayet-i Kerime'den de anlaşılacağı üzere, Allah Müslümanları inanç konusunda da belli bir sınırın ve çerçevenin içerisinde durmaya çağırılmaktadır. Sonuç olarak İslam; kişiliğiyle, kimliğiyle, yaşantısıyla, iç ve dış dinamikleriyle dengeli, hayatla uyumlu bir insan modelini öngörmektedir. Kişinin kendi iç dünyasında yaşayacağı uyumsuzluk ve

"Günümüzde Hz. Peygamberin yolundan gitmek isteyen bir Müslüman, nasıl daha sağlıklı bir din anlayışı ve yaşantıya sahip olabilir?" diye bir soru sorduğumuzda vereceğimiz cevap şu şekilde olabilir: "Kültürün gelişmesine ve inşasına olumlu katkıda bulunan her Müslüman Hz. Peygamber'in yolundan giden kimsedir."

Selefi (Peygamber ve Sahabe), yeniden ele alarak onları bir üst bakış açısıyla yeniden anlamamız ve yeniden okumamız gerekir.

aşırılıkları engellemeye çalışmıştır. Dolayısıyla biz kültür ve din ile ilişkimizi kurarken Rahman Suresi'nde "... ölçüyü, dengeyi koydu"⁴şeklinde ifade edildiği üzere denge unsurunu gözetmeliyiz ve denge eksenli bir anlayışı savunmalıyız. Kültürümüzü, inancımızı ve hayatımızı bu çerçevede kurmak zorundayız.

İslam mezheplerine itikâdî açıdan bir göz atacak olursak karşımıza iki zıt kutup çıkar: Seleflilik ve Bâtınlılık... Bu mezheplerin ikisi de İslam'ı temsil eden yapılar değildir. Ama bunların ikisi de İslam kültürü içerisinde ortaya çıkmış yapılardır. İslam düşüncesinin iki zıt kutbu olan Bâtınlılık ve Seleflilik anlayışlarını Batılılar 18. yy da fark etmiş, sonrasında sürekli bu yapılar üzerinde çalışmışlardır. Söz konusu yapıları ekonomik ve entelektüel açılardan desteklemişlerdir. Bunun sonucunda Bâtınlılık anlayışı, İran, Hint ve Asya coğrafyalarını; Anadolu, Hicaz, Afrika ve Balkan coğrafyalarından koparmıştır. Aynı şekilde Seleflilik de Hicaz coğrafyasını Osmanlı'dan koparmıştır. Dağılmadan önce Osmanlı devleti İslam Dünyası'nın merkezi konumundaydı. Meşruiyetini ise Hicaz'ı himaye etmesinden almakta idi. Batı bu dengeyi bozmak üzere yatırımını Seleflilik üzerine yaparak Suudi Arabistan'da bir devletin kurulması için çalıştı. Sonuçta Hicaz Osmanlı'dan kopmuş oldu. Bunun sonucunda da Osmanlı'nın İslam âlemi üzerindeki liderliği kendiliğinden sona erdi.

Osmanlı'nın dağılma sürecini daha iyi anlayabilmek için Seleflilik konusuna dönmek ve bu anlayışı iyice çözümlenmek gerekiyor. Kanaatimce ülkemizde bu mesele üzerine yapılan çalışmalar yeterli noktaya henüz gelememi ve bu anlayışın entelektüel bir eleştirisi yeterince yapılamadı. Yapıldıysa bile Türkiye'deki cemaatler, tarikatlar, Müslüman entelektüeller veya Müslüman aydınlar tarafından henüz özümsemiş kabul

edilmedi. Bu sorun sadece ülkemizin değil bütün İslam dünyasının üstü örtülen ama eninde sonunda mutlaka yeniden gözden geçirilmesi gereken bir meselesidir diye düşünmekteyim.

Selefliğin temel tezi Peygamber ve ashabını taklit etmektir. İnancında samimi olan bir Müslümanın bu öneriye soğuk bakması da mümkün değildir. Çok cazip gelen bu teklifin maalesef sonuçları sorunlu olmaktadır. Müslüman zihnini tarihin dışına itmekte ve hayatın gerçekleri ile ters düşürmektedir. Selefi bir yaşantıyla bugün siz bilimi, kültürü, sanatı, müziği, sporu üretmiyorsunuz. Sorun malzemeden değil, malzemeyi kullanma konusunda rehber edilen yöntemden kaynaklanmaktadır. Halbuki Ehl-i Sünnet mezheplerinin Hz. Peygamber hakkındaki kanaati çoğunlukla onu taklit etmek değil, örnek almak şeklinde gelişmiştir.

Bâtınlılık için de benzer şeyleri söylemek mümkündür. Ehl-i Sünnet'in içinde veya dışında yer alan bütün ekoller yeni bir anlayış ihdas etmişler ve yeni bir sistem kurmuşlardır. Bu kurulan yapının Hz. Peygamber'in sünnetinde bulunduğunu ileri sürmek bilimsel açıdan oldukça güçtür. Burada bu hususun detaylarına girmek istemiyoruz. Ama Selefi, yeniden ele alarak onları bir üst bakış açısıyla anlamamız ve tekrar okumamız gerekiyor. Şu soruyu sormak ne demek istediğimizi daha açık hale getirebilir: "Peygamber ve sahabe ne kadar selefçi idi?" Bu soruyu Kur'an-ı Kerim'e sorduğumuz zaman şöyle bir cevap ile karşılaşırız:

"Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" dendiğinde: "Hayır! Biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız." derler. Peki, ataları bir şeye akıl erdiremiyor, doğruya ve güzele ulaşamıyor idiyseleler!.."⁵

Karşımıza çıkan sonuç oldukça şaşırtıcıdır. Çünkü Hz. Peygamberin cahiliye döneminde müşriklere karşı vermiş olduğu

mücadeleyi, bugün birtakım Müslümanların selefi gruplara karşı vermek zorunda kaldığını görebilmekteyiz. Öyleyse “günümüzde Hz. Peygamberin yolundan gitmek isteyen bir Müslüman, nasıl daha sağlıklı bir din anlayışı ve yaşantıya sahip olabilir?” diye yeniden bir soru sormamız gerekmektedir. Bu durumda vereceğimiz cevap şu şekilde olabilir: Kültürün gelişmesine ve inşasına olumlu katkıda bulunan her Müslüman Hz. Peygamber’in yolundan giden kimsedir. Bu anlayışı bize şu Hadis-i Şerif öğretmektedir:

“Kim ilim öğrenmek için bir yola çıkarsa, Allah ona bu sebeple cennete giden yolu kolaylaştırır. Melekler, hoşnutluklarından dolayı ilim öğrenmek isteyenlere kanatlarını sererler. Sudaki balıklara varıncaya kadar yer ve gök ehli âlim kişinin başışlanması için Allah’a yalvarırlar. Âlimlerin, abide (ibadet edene) olan üstünlüğü, ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Kuşkusuz âlimler Peygamberlerin varisleridir. Peygamberler miras olarak ne altın ne de gümüş bırakmışlardır; onların bıraktıkları yegâne miras ilimdir. Dolayısıyla kim onu (ilmi) alırsa büyük bir paye almış olur.”⁶

Yani İslam ilimle uğraşanlara apayrı bir değer vermektedir. İlimle uğraşanlar sadece Kur’ân-ı Kerim’i ezberleyenler, Arapça okuyan veya okutanlar, kelimacılar, tasavvufçular ya da fıkıhçılar mıdır? Elbette ki hayır! İnsanın hayatına olumlu katkıda bulunmak için bilgi veya artı değer üreten herkes ilim ehlidir. Bu gerçeği de bize şu Hadis-i Şerif öğretmektedir: *“Kim Müslümanlıkta güzel bir yol tuttur, güzel bir adet ortaya çıkartır ve bu güzel*

*yol kendisinden sonra sürdürülürse, o yolda gidenlerin sevabından bir şey eksilmeksizin, bir misli de o âdeti ortaya çıkarana yazılır.”*⁷Bu Hadis-i Şerifte “âdet” ile kastedilen şey, her ne kadar infaka teşvik babında söylenmiş olsa da, tam olarak kültürdür. Kültüre olumlu bir katkısı olan herkese melekler kanatlarını serer ve bu hizmetleri sebebiyle peygamberlerin yolundan gitmiş olurlar.

Bu noktada dinin temel değerleri nelerdir? şeklinde bir soruyu sorabiliriz. Bu sorunun cevabını da “icmâli iman yani; Allah’a, ahirete ve Peygambere iman şeklinde verebiliriz. Dinin çekirdeği diyebileceğimiz yer işte tam olarak burasıdır. Burası Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar hiç değişmeden gelen inanç ilkelerinin konu edildiği yerdir.⁸ Fakat bu kısımda yer alan temel kavramları da zamanın ihtiyacına göre yeniden açıklayıp, tevîl ve tefsir edebiliriz. Bu ilkelere getirilen açıklamaların yetmediği yerde ise tafsîli iman ilkeleri diye bilinen amentü şartlarına müracaat edebiliriz. Bu kısım da bütün Ehl-i Sünnet mezheplerinin, hatta Ehl-i Bidat saydığımız mezheplerin bile hem fikir oldukları ilkelere oluşmaktadır. Dinin akâid kısmı bu konuların ele alındığı çerçeveden oluşmaktadır.

Bir de dinin pratik, yani eylem veya amel kısmı vardır. O da İslam’ın şartları başlığı altında topladığımız Namaz, Oruç, Hac, Zekât gibi hükümlerden oluşmaktadır.⁹ Bu hükümler arasında çeşitli mezheplerin farklı görüşlerini bulmak mümkündür. Bunların dışında kalan her şey; sanat, tıp, spor, müzik, ziraat, edebiyat, bilim, teknoloji... aklınıza gelebilecek her

“Bir şey eğer en güzelse, en doğrusya, en faydalıysa ve en makulse bu, dinin emrettiği şeydir. İslam kültürünün unsurudur. Bu şeyin nereden ve kimden geldiğinin bir önemi yoktur. Bu çerçevede çalışan herkesin yaptığı iş, “salih amel” kategorisine girer yani salih amel kültürün geliştirilmesidir. Müslümanların, Selefîlik’in ve Batınlık’in olumsuz taraflarından kurtulmasının yolu budur.”

Gerçek alimler, gerçek arifler ve gerçek bilginler konuşmazlarsa, fırsatçılar, çıkarıcılar, dinden geçinenler ve istismarcılar konuşmaya başlarlar. İnsanlar da onlara inanır. Çünkü din insanın doğasında olan bir şey. Eğer siz dinin içini doğru doldurmazsanız, insanlar onu yanlış bir şekilde doldurur.

alanla ilgili unsurlar kültüre ait unsurlardır ve din bu kültürel unsurların geliştirilmesini emreder. Din bu konuda sadece şöyle bir ölçü ortaya koyar: “Bir şey eğer en güzelse, en doğrusya, en faydalıysa ve en makulse bu, dinin emrettiği şeydir. İslam kültürünün unsuru- dur. Bu şeyin nereden ve kimden geldiğinin bir önemi yoktur. Bu çerçevede çalışan herkesin yaptığı iş, “salih amel” kategorisine girer. Müslümanların, Selefîlik ve Bâtinîliğin olumsuz yönlerinden kurtulmasının yolu budur.

Bu konuda en önemli görev hocalara, aydınlarla ve entelektüellere düşmektedir. Onlar topluma öncülük etmelidir. Eğer onlar üzerlerine düşeni yerine getirmezse toplum yanlış dini anlayışların etkisi altında kalmaya devam edecektir. Bu durum şu beyitte çarpıcı bir şekilde ifade edilmiştir:

“İzâ kâne'l-vâdî hâliyen, Yekûnu's-sa'lebu fi hâ vâliyen

Yani, “vadide aslan görevini yapmaz ve orası boş kalırsa, tilki oranın vali olur.” Gerçek âlimler, gerçek arifler ve gerçek bilginler konuşmazlarsa, fırsatçılar, çıkarıcılar, dinden geçinenler ve istismarcılar konuşmaya başlarlar. İnsanlar da onlara inanır ve yanlış yönlendirmelerinin peşinden giderler. Çünkü din insanın doğasında olan bir şeydir. Eğer siz din kavramının içeriğini doğru ve sahih bilgi ile doldurmazsanız, insanlar bu ihtiyaçlarını yanlış yerlerden gidermeye çalışacaklardır. Hz. Peygamber'in örnek hayatı ve Yüce Allah'ın koruması altında olan kutlu kitabı bu şaşkınlığı önlemek için yerli yerinde durmaktadır.

Dipnotlar

1 49. Hucurât, 13.

2 “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.” 3. Â-i İmran, 110.

3 6. Enam, 108.

4 55. Rahman, 7.

5 2. Bakara, 170.

6 el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), Sahih-i Buhari, (el-Camiu's-Sahih-1-9), thk. M. Züheyr b. Nâsir, nşr. Dâru Tariki'n-Necâh (M. Fuad Abdulbaki Neşrinin tıpkıbasımı), Baskı yeri bilinmiyor, trz. İlim, 10; Ebû Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 316/929), Sünenü Ebî Dâvûd, thk. M. Muhiddin Abdulhamid, nşr. Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut trz., İlim, 1.

7 Müslim, İbn Haccâc Ebû'l-Hüseyn (ö. 261/875), es-Sahih (1-5), thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, nşr. Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, Beyrut trz., Zekat, 69.

8 Ebû Hanîfe, Numan b. Sâbit (ö. 150/767), el-Fikhu'l-Ekber, (İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri İçinde), trc. Mustafa Öz, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981, s. 66 vd.

9 el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud (ö. 333/944), Kitâbu't-Tevhîd, thk ve ttk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İSAM Yayınları, Ankara 2005, 425 vd.

KAYNAKÇA

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), Sahih-i Buhari, (el-Camiu's-Sahih-1-9) thk. M. Züheyr b. Nâsir, nşr. Dâru Tariki'n-Necâh (M. Fuad Abdulbaki Neşrinin tıpkıbasımı), Baskı yeri bilinmiyor, trz. İlim, 10; Ebû Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 316/929), Sünenü Ebî Dâvûd, thk. M. Muhiddin Abdulhamid, nşr. Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut trz.

Ebû Hanîfe, Numan b. Sâbit (ö. 150/767), el-Fikhu'l-Ekber, (İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri İçinde), trc. Mustafa Öz, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981.

el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud (ö. 333/944), Kitâbu't-Tevhîd, thk. ve ttk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İSAM Yayınları, Ankara 2005.

Müslim, İbn Haccâc Ebû'l-Hüseyn (ö. 261/875), es-Sahih (1-5), thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, nşr. Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, Beyrut trz.

***Bu yazı Prof. Dr. Siddik Korkmaz'ın <https://www.youtube.com/watch?v=9uiO0ak9Lw&t=23s> adresindeki 10.05.2020 tarihinde yaptığı “İnsan, Kültür ve Hayat” isimli röportajından derlenmiştir.**

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Ramazan

Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

XVII. yüzyılda yaşamış en önemli seyyahlardan olan Evliya Çelebi hakkında söylenecek çok şey olmasına rağmen genel anlamda şunları belirtmeden konuya geçmemek lazımdır: 25 Mart 1611 İstanbul doğumlu olan Seyyahın pek çok tanınmış insana göre ayrıcalık sayılabilecek doğum tarihi net olarak bilinmektedir. Ayrıca bundan başka olarak hayatının neredeyse 70 yıla yakın kısmını yer yer neredeyse günbegün kendi eliyle kayıt altına almış ender şahsiyetlerdendir.

Yazmış olduğu eseri sadece gezi güncesi olmayıp Osmanlı tarihinin sosyal, kültürel ve dini hayatının içinden orijinal bilgiler de içermektedir. Seyahatname başka örneği olmayan ve yeryüzünde yazılmış en hacimli çalışmadır. Evliya Çelebi'nin seyahat notlarında pek çok konuda kısa veya geniş notlar yer almaktadır. Bütün bunlar arasında Osmanlı coğrafyasında ve hâkimiyetindeki bölgelerde Ramazan'ın nasıl yaşandığı ve oruç ibadetine bakış açısına dair ilginç tespitler ve uygulamalar da oldukça bol bilgi ve malumatlar içermektedir.

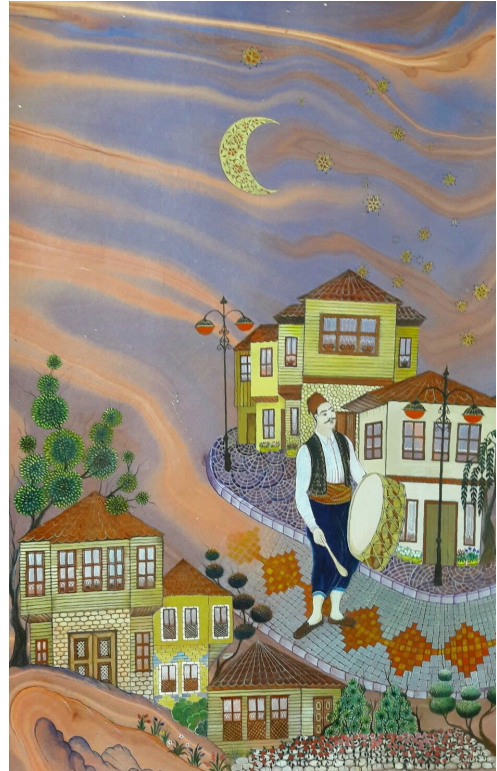
Evliya Çelebi'nin hayatından bahsettiğim kısa bir biyografik çalışmada şu satırlar aslında durumu özetlemektedir.

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda yetiştiği en önemli simalardan biri olan Evliya Çelebi, üç padişaha tanıklık etmiş ve bu süre zarfında Osmanlı hâkimiyetindeki toprakların neredeyse tamamına yakınına görmüş ve eserinde bunların hepsinden bahsetmiş yegâne isimdir. İstanbul'u gezerek başlattığı gezisini Bursa ve Karadeniz'le sürdürmüş, önceleri Anadolu şehirleriyle başlayan bu geziler İran, Balkanlar ve diğer bölgelere doğru genişlemiştir. Osmanlı Devleti sınırlarını aşan seyahatlerini İran ve Avusturya'nın ardından Afrika'nın ortalarına kadar giderek Mısır'da noktalamıştır. On ciltlik Seyahatnamesinde sadece kendi gezip gördüğü yerleri tanıtmakla kalmamış, bazı tarihi hadiseleri de sözlü ve yazılı şahit göstererek şifahen aktarmış ve yeni bilgilerle zenginleştirmiştir. Evliya Çelebi'yi diğer seyyahlardan ayıran özelliklerinin başında eserinin hacmiyle birlikte kullandığı dil, üslup ve içerik gelmektedir. (Gemici, 2018, 12)

Evliya Çelebi ve Oruç, Ramazan bağlamında ele aldığı konulara geçmeden Oruç ibadetinin İslam'ın 5 şartından birisi olduğu unutulmamalıdır. O sebeple mühim bir konu çerçevesinde eserde yer alan anekdotlar da oldukça renklidir. İslam Âlemi'nin Oruç ibadetini yerine getirdiği ve nefis terbiyesi ile dünya malından uzaklaşma gayreti taşıdığı Ramazan aylarındaki gündelik hayatta çokça yer kaplamasına rağmen getirilen örnekler hep ha-

yatın içindedir.

Bilindiği üzere Ramazan ayı, kameri bir ay olması hasebiyle Miladi Takvim üzerinde her yıl 11 gün geriye gitmektedir/düşmektedir. Bu sayede Müslümanlar Dünyanın hangi coğrafi diliminde olurlarsa olsun ortalama bir ömür içinde her türlü hava şartlarında ve farklı mevsimlerde oruç tutma imkânına haizdirler. Kameri ayların doğası gereği oluşan bu işleyiş dünya üzerindeki tüm Müslümanlarını ortak bir paydada birleştirmektedir. Haliyle bu da yeryüzüne dağılmış olan milyonlarca Müslümanı birbirini tanımayı yakınlaştırmaya neden olmaktadır. Dünyanın dört bir yanında farklı iklimlerde yaşayan milyonlarca Müslüman Ramazan ayını farklı mevsimlerde karşılamaları sayesinde birbirlerini daha iyi anlıyorlar ve aralarındaki vahdet perçinlenip sanki tek yürek tek kalp oluyorlar. İslam'da emredilen her ibadetin hedefi; Müslümanların birliğini sağlamak ve İslam'ın

evrenselliğini tezahür ettirmektir. İstisnaları olmakla birlikte kışı çok soğuk geçen bir iklimde yaşayan Müslüman yaz mevsimine denk gelen Ramazan ayında da oruç tutarak sıcak iklimde yaşayanların halini anladığı gibi tersi de aynı şekilde diğerleri de onu ve yaşadıklarını daha iyi anlamaktadır." İslam'ın evrensel bir din olduğunun diğer önemli göstergesi de dünyada her saat ve dakikada ezan okunmak suretiyle dünyada tevhidin çağrısının hiç kesilmediği gerçeğidir. (Günay, XXXIV, 433-435)

Evliya Çelebi'nin Ramazan ayında yaşadıklarına gelince kronolojik olarak gidersek ilk cildinde tarih olarak Avusturya'ya elçilik heyetiyle gittiğinde idrak ettiği Ramazan ayından bahsetmektedir.

Hattâ hakîr yetmiş üç târîhinde Uyvar kal'ası fethinde bulunup yetmiş dördde sulh için elçi Mehemmed Pasa ile Alaman diyârında Nemse çâsârına varup anın papinta hattıyla kâfiristânın yedi kiralık yerin üç yılda gest [ü] güzâr ederken Dış Fransa ta'bîr etdükleri ki yeni dünyânın cânib-i sarkisinde bahr-i Okyûnûs kenârında Donkarkız vilâyetine kadem basup yetmiş bes Ramazân-ı serîfinin sıyâmın (22 Mart 1665) anda edâ ederken ba'zı söz anlar tevârîh-sinâs papaslar ile ülfet ederken esnâ-yı kelâmda Âl-i Osmân devletin söyleşerek Fransa Cem Sâh'in ahvâlâtının su'âl etdim, anlar eyitdiler. (Evliya Çelebi, I, 47)

Buradan anlaşıldığı üzere Evliya Çelebi'nin gezileri sırasında seferde, gurbette oruç tuttuğu ve Ramazan'ı oralarda geçirdiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen burada sabit bir yerde konaklayarak yolculuğuna sonra devam ettiği hatıra gelmektedir. Zaten Viyana ziyaretinden sonra 3,5 sene kaldığı iddiası biraz havada kalmakla beraber Ramazan ayını orada geçirdiği anlaşılmaktadır. Kendi başına karşıladığı Ramazan ibadeti için seferilik hakkını kullanmadığı anlaşılmaktadır.

İlk ciltte yer alan diğer Ramazan ayı ve teravih konusu bağlamında kendi kaderinde meydana gelen büyük bir değişimi de aktarmaktadır.

Sene 1045 Ramazân-ı serîfinin leyle-i kadrinde Ayasofya-i Kebîr'de her sene üç gece ihyâ olunup niçe bin âdem cem' olur. Hakîr ol asırda merhûm u mağfûrun-leh üstâdımız Evliyâ Efendi'den hıfzı tekmiil edüp sekiz sâ'atde kerrât ile hatm-i serîf edüp Seb'a kırâ'atin dahi me'hazları ve Sâtîbî kitabıyla tekmiil edüp Asere kırâ'atine şûrû' etmişdik.. (Evliya Çelebi, I, 14)

Bu bölümde Evliya Çelebi'nin Enderun'a alınışını hikâyesini görmek mümkündür. Evliya Çelebi, özellikle önemli hadiseleri belli tarihlere denk getirme konusunda oldukça mahirdir. Kendisinin doğumunu Arabi aylardan Muharrem'in 10'una ve seferlere çıkarken Kadir gecesi vurgusu hep yer alır. (Tezcan, 2019, 17-23)

Geleneğimizde artık Ramazan ayı ve oruçla bütünleşmiş olan Ramazan pidesinin tarihçesi Müslüman Türklerde mutlaka daha öncelere ve gerilere dayanmaktadır. Fakat yazılı bir metinde İstanbul'da pideyi müşahhas olarak anlatan kişilerden belki en önemlisi de Evliya Çelebi bunun şahitliğini de yapmaktadır.

İstanbul'daki esnafın Padişah'ın huzurundaki geçiş törenlerinde de önlere yer alan ekmekçi esnafının sanatlarını icra ederek giderken bir taraftan da onların ürettikleri ekmek çeşitleri hakkında geniş bilgiler vermektedir.

Ve dahi dükkânlarında niçe gûne beyâz Ramazân pideleri ve somunlar ve lavasa yufka ekmekler edüp mezkûr büyük ekmeklerin bir kaçın Alayköskü dibinde pâdisâh huzûrunda yağmâ etdirirler. ...Uzun çam sıriklarına dizilmiş halkalar ve çam tahta soffa tahtirevânlar üzre üstü bâdemli ve hashâs ve anisonlu ve çörek otlu ve

XVII. yüzyılda yaşamış en önemli seyyahlardan olan Evliya Çelebi pek çok tanınmış insana göre ayrıcalık sayılabilecek doğumu bilinen ve hayatının neredeyse 70 yılını kayıt altına almış ender şahsiyetlerdendir.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi sadece gezi güncesi olmayıp Osmanlı tarihinin sosyal, kültürel ve dini hayatının içinden orijinal bilgiler de içermektedir. Seyahatname başka örneği olmayan ve yeryüzünde yazılmış en hacimli çalışmadır. Seyahatname Osmanlı coğrafyasında ve hâkimiyetindeki bölgelerde Ramazan'ın nasıl yaşandığı ve oruç ibadetine bakış açısına dair ilginç tespitler ve uygulamalar da oldukça bol bilgi ve malumatlar içermektedir.

za'ferânlı Ramazân pideleri (Evliya Çelebi, I, 266).

Aslında yukarıda anlatılan devasa boyutlar günlük üretim çeşitleri olmayıp tabir caizse fuar veya sergi için hazırlanan ürünler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca o günlerde bahsi geçen ekmeğe çeşitlerinden bugün fazla bir örnek geride kalmamıştır.

Buradaki esnaf alayında yer alan Har dalcılar ve Arıcılar ve balcılarla alakalı olarak da metinlerde bu ürünlerin en çok tüketildiği zaman Ramazan ayıdır. Hatta bazı ürünler neredeyse o aya mahsus da denilebilir.

Leyle-i Ramazân'da bu esnâfın kab- le'l-mağrib feryâdlarından âdem bîzâr olur..(Evliya Çelebi, I, 285)

{Esnâf-ı alıcı ve balıcı: Neferât 100, bunlar ancak yevm-i Ramazân'da iydey- nlerde ma'sûmlara iskât(?) için yesil bal- mûmundan tûtiler ve beyâz mumdan kum- rular edüp çubucuklar ucunda "Alıcığım balıcığım" diyerek gûzar ederler}(Evliya Çelebi, I, 332).

Ancak kutu bozası ve pirinc subyası ve ..leyle-i ramazânlarda kuvâ-yı beden için nûs eden e'imme ve hutebâ ve mesâyihâ- ne teba'iyeten nûs etmisizdir, aslâ sekri yok bir bulamaçlardır.(Evliya Çelebi, I, 354).

Ramazân ayı oruç ayı olmakla birlikte Ramazan ayının ne zaman başlayacağı konusu Arabi ayların Ay takvimi olmaları nedeniyle astronomik bilgilerin geçer akçe kabul edilmediği çağlarda Rü'yet-i Hilal başlığı altında ciddi bir mesele olarak kar- şımıza çıkmaktadır. Sadece temel İslami ilimlerden hadis, fıkıh ve tefsir kitaplarında tartışmalar ve farklı görüşlerin dile getirildiği bu alana dair **Bursa**'da hilalin gözet- lendiği Bakacak adı verilen bir mekândan

detaylarıyla söz eder. Bugün artık bir nos- taljik unsur olarak hafızalarda yer eden bu konu yakın dönemde dini cemaatler arasında ciddi münakaşa ve münazara konusu olmuştur. Her yıl Ramazan ayı geldiğinde İslam dünyasında oruç başla- ma gününe dair bu ayrılıklar ve farklılıklar gündeme getirilerek konu hakkında görüş sahiplerinin kanaatleri medya ve basında yer almaktadır.

Menzil-i Bakacak: Bunda dahi dırah- tistân içre meks edüp üç gün üç gece soh- bet-i hâs edüp keklik avı ve mâhî avları ve tereyağları ve kuzu kebâbları zevkleri eyledik. Bu Bakacak nâm mahalle anın- çün bakacak derler kim leyle-i Ramazânın hilâli nümâyân olur mu ve olmaz mı deyü hilâl-i Ramazâna bakdıklarıyçün "baka- cak" derler. Eğer hilâli görürlerse ol Baka- cak mahallinde âtesler yakup asağı sehre isâret ederler. Anda dahi kal'adan toplar atılır sabahı sâ'im olurlar. Bakacak ma- halli fil hortumu-misâl sehre hâyil bir yalçın kayadır. Âdem asağı bakmağa cür'et ede- meyüp, aklı perisân olur..(Evliya Çelebi, III, 206).

Aksaray'ı anlattığı bölümde Rama- zan ayının gelişini ilan edecek toplar bu- lunduğunu ve bunlar aracılığıyla halka duyurulduğunu öğreniyoruz. İç bölgede olduğu için buradaki toplar sembolik bir anlam taşımakta olup bu türden ilanlarda kullanılmaktadır. Çünkü burada tıp ve barut cephane bulundurmaya gerektirecek bir şey yoktur. Aslında Aksaray özelinde sonradan cumhuriyete ve hatta günümüze kadar süregelen top atışıyla iftari duyurma geleneği devam etmektedir. Her ne kadar cami ve mescitlerde okunan ezan bu işlevi görür gibiyse de top atışı çok daha geniş alanlarda kırsal ve meskûn mahal dışında kalan yerlerde de kolayca iştilmektedir.

Ancak mâh-ı ramazân hilâli nümâyân

oldukda ve yevm-i iydeynde ve beğ-lerbeğiler geldikde şâdimân topları atacak kadar barud-ı siyâhî ve birkaç aded şâhî topları vardır, ammâ gayri cebehâne-i mühimmât [u] levâzımât yokdur ve gayri asâr-ı binâdân câmî'. (Evliya Çelebi, III, 115)

Aşağıdaki gelen bölümde İstanbul yiyecek-içecek fiyatlarının belirlenmesi anlamına gelen Narh uygulamasının Ramazan ayına dek getirildiğini görmekteyiz.

İstanbul'da narh tayini Ramazan'da olur

Andan cümle erbâb-ı dîvâna besâret-i azîmeler ve cümle ehl-i hizmete meseret besâset-i amîmeler râygân olup pîr [u] cûvân ve fakîr [u] a'yân ol kadar sâd [u] handân olduk kim zühre-i felek raksa girüp pasa efendimiz serîr-i sa'âdetde ve dîvân-ı adâletde revnak ve nev tarâvet bulup Ramazânın 14 erba'a gün kânûn-ı sadrîa'zam üzre kola binüp. (Evliya Çelebi, III, 155)

Osmanlı döneminde İstanbul'un işeşi ve bazı ürünleri balkan şehirlerinden gelmekteydi. Bunlardan birisi olan Filibe şehri de bunlardan birisidir. Buradaki bir imaret veya aşevinden bahsederken sözü Ramazan'a getirerek her gece yemek çıkarıldığını ve burada yemek yapımında kullanılan princin kalitesi öğülmektedir.

Evsâf-ı imâret-i dârül-itâm: Evvelâ cîsr başında Sehâbeddîn Pasa imâretî cemî'i âyende vü revende muğ u gebr u tersâ ve Yahûd ve Kabâbîta ve Efrenç-i pürrenc ve mesâkîn-i bây [u] gedâya seb [u] rûz sofrayı pür-cûdu matbah-ı Keykâvûsdan bî-minnet mebzûldur. Andan Ulucâmî' imâretî kâhîce işleyüp ammâ her leyle-i Ramazân'da nî'meti dâ'imdir. (Evliya Çelebi, II, 218,)

Yine aynı ciltte bilinenin aksine Kâğıthane'deki mesire yerlerinin şöhretinin daha o zamandan bilindiğine ve buradaki kutlamalar, eğlenceler ve gezintilerin yoğun biçimde üç aylardan Recep ve Şaban aylarında yapıldığına işaret vardır.

Mâh-ı Recebül'mürecebin gurre-sinden tâ şehri-i Ramazân-ı'l-mübâ-

rekin hilâli nümâyân oluncakâmil iki ay bu sahrâ-yı çemenzâr [u] lâlezâr-ı Kâğızhâne'de eyle îys u isretler olmusdur kim diller ile ta'bîr ü kalemler ile tahrîr olunmaz.. (Evliya Çelebi, III, 275-6)

Ramazân'ın duyurulması ve iftar, sahur saatlerinde top atılma geleneği bugün de Anadolu'daki bazı şehirlerde devam etmektedir. Top atılması, top atmak, top patlatmak tabirleri bugün bile dilimizde varlığını korumaktadır. O tarihlerde Meyyefarakin bölgesinde bu âdetin sürdürüldüğüne dair seyahatname'deki kayıt şöyledir. Yukarıda geçtiği üzere Aksaray'daki toplar gibi buradakilerin görevi Ramazan başlangıcını, Bayramı dev içindir.

Lâkin mîr-i livâsı tarafından kal'ada birkaç topları var, rûz-ı iydde ve hilâl-i mâh-ı Ramazân nümâyân oldukda endâht edüp kurâlardaki müslimîni âgâh ederler. (Evliya Çelebi, IV, 54).

Mukaddemâ selefde Şeref Hân imâretî ve Hâtûniyye imâretî ve Hüsvrev Paşa imâretleri imâr iken cemî'i müsâfirîn ü mücâvirîne nî'metleri mebzûl imiş. Hâlâ evkâfları harâb u yebâb olmağile mâh i Âşûra'da ve mâh i leyle i Ramazân'da çobrası çıkar ammâ bunlara ihtiyâc yokdur. (Evliya Çelebi, IV, 80).

Bu kısımda da Bitlis hanıyla mücadeleye girişecek Melek Ahmed Paşa'nın ordusuna Ramazan'da oruç tutmama ruhsatı vermesine dairdir. Savaş konstrasyonu için mutlaka gerekliydi.

Ve mâh-ı Ramazân'ın (---) gününde cümle ümerâ-yı a'yân u kibâr ile mesveret edüp bi'l ittifâk yevm-i Ramazânî tenâvül etmeğe azîmet eyleyüp cümle guzâta bir ziyâfet-i âliden sonra. (Evliya Çelebi, IV, 136).

Bitlis seferine katılan Melek Ahmed Paşa Ramazan ayına denk geldiğinden ordudaki askerlere oruçları açtığı için Van'a geri geldiğinde sanki Ramazan ayı gibi bir ay boyunca Ramazan oruçlarını herkese kaza ettirmiştir. Arkasından Bayram kutlamaları için elden ne geliyorsa yapılmış, çarşı Pazar çocukları eğlendirecek ve

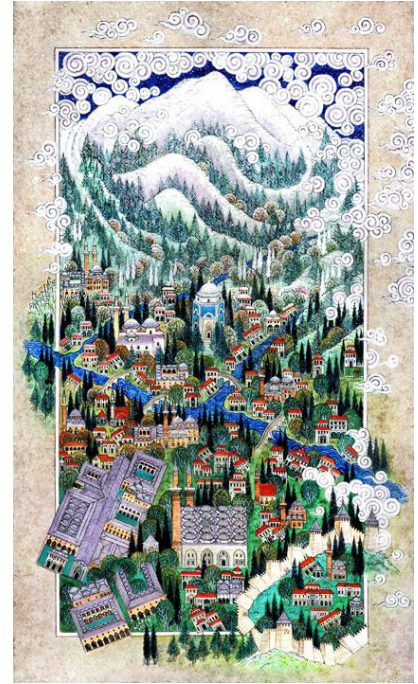
mutlu kılacak şekilde süslenmiştir. Ayrıca Bayram namazının Şevval ayının ilk günü dışında kılınmayacağı ve kazasının olmayacağına işaret eder.

Yevm i mezbûrda paşa a'yân ı Van'a buyurdular kim: "Biz hân cenginde {iken} mübârek yevm i Ramazân'ı cümle ale'l-ittifâk yemiş idik. (Evliya Çelebi, IV, 166)

Melek Ahmed Paşa'nın her Ramazan ayında Han-ı Yağma yaptırıp mallarını dağıtması meselesi de Osmanlı'nın erken dönemlerine kadar gelen bu geleneği Melek Ahmed Paşa'nın yürütmesi ve devam ettirmesi de

Hayrât ı garîbe i merhûm Melek Ahmed Paşa: Her sene mâh ı Ramazân guresinde hazînesine açup alâ tarîki'l-hedâye her ne kadar zî-kıymet esvâb u eskâl ve âlât ı silâh ve ne kadar zî-kıymet eşyâlar var ise gılmân ı hâssa meydânında bu kadar eşyâları dağlar gibi yığup üç yüz kırk beş iç ağaları mâbeynlerinde bu esvâbları mezâd edüp bey' [u] şîrâ ederdi.

Bitlis'i anlattığı yerde ise Koknar ve nar şerbetinden bahsetmektedir. Muhtemelen buraya has bir tarzda hazırlanan şerbet Ramazan aylarında hzengin ve fakir ayrımı yapmaksızın herkese dağıtılırdı.

Evliya çelebi yazılarında Bursa'da hilalin gözetlendiği Bakacak tepesinden detaylarıyla söz eder

"Bu Bakacak nâm mahalle anınçün bakacak derler kim leyle-i Ramazânın hilâli nümâyân olur mu ve olmaz mı deyü hilâl-i Ramazâna bakdiklaryçün "bakacak" derler. Eğer hilâli görürlerse ol Bakacak mahallinde âtesler yakup asağı sehre isâret ederler. Anda dahi kal'adan toplar atılır sabahı sâ'im olurlar. Bakacak mahalli fil hortumu-misâl sehre hâyil bir yalçın kayadır. Âdem asağı bakmağa cür'et edemeyüp, akli perîsân olur."

Evliya Çelebi gezdiği yerlerde Ramazanda özellikle bayramlarda çarşı pazarın süslenip eğlence yerleri haline getirildiğini , yer yer de çocuklara için luna-park benzeri alanlar yapıldığından bahseder.

Koknar serbeti ve nar serbeti, ammâ her leyle-i Ramazânda hânın bal serbeti kâse kâse cemî'i bâu gedâ vepîr [u] cûvâna hânın serbeti mebzûldur.(Evliya Çelebi, IV,317).

23 Temmuz 1656 yılına denk gelen Ramazan Bayramını İstanbul'da yaşamak mümkün olmasından dolayı Allah'a teşekkür eder. Bu arada Melek Ahmed Paşa'ya ihsan edilen Özi kalesine gidilmek üzere hazırlıklar yapılmaktadır.

Hamd-i Hudâ sıhhat [ü] selâmetle ol mâh-ı Ramazânü'l-mübâreki İslâmbol'da kendi gamhânemizde edüp sene 1066 ıydının dördüncü günü Sadria'zam Boy-nueğri Mehemed Pasa tarafından hatt-ı serif gelüp Özî eyâletine.(Evliya Çelebi, V,45).

Ramazan'a mahsus yiyecek ve içeceklerden bahsetmek gerekirse o da vişne suyu, hardaliye, bal suyu ve üzümden yapıma Ramazan'a mahsus bir şerbetleri anlatır. 26 Mayıs 1661 tarihindeki Ramazan'ı da İstanbul'da geçirir, Ramazan'da kurulan musiki cemiyetlerinde bulunur.

Ve visnâb suyu ve hardaliyyesi ve bal suyu dahi keyif verir, ammâ bir nev'a ramazâniyye derler, müselles gibi üzümde olur. Ol dahi âdemi ayağından alır.(Evliya Çelebi, V,229)

Zirâ bu hakîr bu âsitâneye bin yetmiş bir sehr-i Ramazân'ının leyle-i Kadrinde bu âsitâne-i sa'âdetde mihmân olup cümle cân [u] cânânlarla cân sohbetleri edüp summât-ı Muhammedî'den sonra gül-bâng-ı Muhammedîler çekdik.(Evliya Çelebi, V,314)

Evliya Çelebi, eserinde kullandığı dilin üstperdeden olduğu iddia edilmişse de o halk arasına karışmış ve onların yemesi, içmesi, giyimi kuşamının yanı sıra sıradan bir insanın meseleye bakışını yakalamıştır. Özellikle tahkiye suretinde o şahısları sansür uygulamadan konuturmuş ve kaba, argo konuşmalarını bile nakletmiştir. Ağ-şâğıdaki kısımda Orta Avrupa'da yapılan bir akın sırasında gazilere oruçlarını açma ruhsatı verilmesinin kendi aralarında nasıl değerlendirildiği aktarmaktadır. Özellikle Ramazanla başları hoş olmayan kitle bütün tiryakileridir. Pek çok fıkralara konu olan bu tiryaki- oruç anlaşmazlığını çok güzel resmetmektedir. İnsan'ın aradan yüzyıllar geçse de zaafılarıyla insan oluşuna işaret eder.

Ramazanda akındaki gazilere Oruçların açılma emri ve tiryakilerinin dua etmesi de ilginçtir.

Sene 1074 Ramazân'ının yigirminci gün cemî'i ümmet i Muhammed sâi-

mü'd-dehr iken cümle guzâta iftâr fermân olundukda tiryâkiler Zirinoğlu kâfirine, "İlâhî berhordâr ola, kâfir ise de hidâyet bula. ... orucumuzu yemeğe me'zûn olduk" deyü niçe tiryâkî murdârları kâfire du'â ederlerdi..(Evliya Çelebi, VI,243)

Evliya Çelebi'nin Viyana Yolunda elçilik heyetiyle yola çıkışı Ramazan bitimine denk gelmiştir. Hicri 1075 yılı Şevval ayının ilk günleri 17 Nisan 1665 yılına denk gelmektedir. Burada bugünkü anlamıyla söylenirse elçilik heyetinin danışmanı ve ayrıca Viyana'yı içeriden öğrenmeye çıkmış bir görevlidir de denilebilir.

Ba'dehu sene 1075 mâh-ı Ramazân'ının yevm-i ıydında der-i devlet tarafından Rûmeli eyâleti pâyesiyle elçi Kara Mehemed Pasa bir ankâ-yı âli cenâb-ı âli-vakâr kimesne Nemse çâsârına elçi gitmek için nâme-i hümâyûn ile Belgrad'da Sadria'zama alayıyla gelüp bulusdukda .(Evliya Çelebi, VII,54)

Evliya Çelebi tatarlarla çok haşır neşir oluşu ve Kırım Hanlarının nabzını iyi tutmasından ötürü arasını hep iyi tutmuştur. Güngörmüş ve umur görmüş kişiliğiyle itimatlarını telkin ederek kendilerinden pek çok hediyeler ve ikramlar almış hatta nerdeyse bir yıl boyunca oralarda içlerinde kalarak giyimi ve kuşamıyla bir tatar gibi yaşamıştır. Cengiz Han'a olan sevgi ve saygılarını bildiği için onun mevzuu geldikçe ihtiyatlı bir dil kullanmıştır. Çatışmacı, ayırıcı, dışlayıcı, suçlayıcı dil kullanmaktan uzak kalmıştır. Güya Cengiz Müslüman olmayı düşünerek İslamla ilgili araştırmalar yapmış ve sorular yöneltmiş ve bunlara aldığı cevapları doğrulamış ve takdir etmiş ve kanaati müspet iken sünnet meselesine takılarak İslam olmamıştır. Kabahat bu konuda zorluk çıkaranalardır, demeye getirir. O diyalogda Ramazan şartından bahsedilince olumlu karşılar.

Ammâ yılda bir kerre oruç dutmak farzını kabûl eyledim, zirâ hakîmâne emrülâhdır. Bir âdem müddet i medîd i ömründe

yiye içe vücûdunda niçe gûne safrâ ve sev-dâ ve balgam ve ahlât ı fâsîdeler cem' olur, ammâ yılda bir kerre bir ay sâ'im olunca on bir aylık emrâz ı muhtelifeler mahv olup ten-dürüst olur.(Evlîya Çelebi, VII,240.)

VII. Ciltte Kırım Hanı'ndan ve oralarda geçirdiği sene miladi 25 Şubat 1666 tarihinde Kırım Hanıyla buluşmuştur. Bahçesaray'da geçirdiği Ramazan ayından sitayişle övgüyle söz etmektedir.

Bundan sonra mâh-ı Ramazân gelüp Hân-ı âlîsân ile ve ...bâ-husûs veliyy-i ni'âm Selîm Geray Sultân ile bir Ramazân-ı serîf zevkin etmişimdir kim bir diyârda etmedim .(Evlîya Çelebi, VII,263).

Yine aynı bölgede yaşadığı zorluklardan söz ederken kaldığı kıl kelimesiyle edebi sanat yaparak çektiği zorluklar ve erzak noksanlığı sebebiyle zayıfladığını kıl gibi incelendiğini ve kupkuru kaldığını zarif biçimde anlatır.

Kâmil bir hafta Ramazân-ı serîfde bu kal'a-i Kılburun'da eyle za'îf ü nahîf olduk.(Evlîya Çelebi, VIII,22).

Evlîya Çelebi'nin son olarak katıldığı önemli seferlerden birisi de Girit'in fethinin son safhalarıdır. Bu savaşa katılmak için giderken Siroz/Serez şehrine uğradığında 1078 Ramazan ayının kalan 17 gününü ve Ramazan Bayramını (15 Mart 1668) orada geçirdiğini yemeklerini ve özellikle hazmı kolaylaştıran suyundan övgüyle söz eder.

Hikmet-i Hudâ bu abd-i kemter bu sene-i mübârekede Girid gazâsına giderken bu sehrin ahhâb [u] dostânlarıyla bu yaylağa çıkup on yedi gün zevk [u] safâlar edüp sene 1078 Ramazân-ı mübârekinin ıyd-ı serîfin bu yaylakda edüp Hüseyin Baykara cem'iyetleri etdik (Evlîya Çelebi, VIII,61).

Evlîya Çelebi'de Ramazan anlatılarında bir şehir efsanesi veya menkıbe de yer almaktadır. Bir şehre gelen garip bir dervişe gösterilen saygısızlığın cezası her yaz sivrisinek korkusundan şehirde kalamayıp insanların bağ ve bahçelerinde kalmalarıdır.

Menemen Şehri: Ve hâlâ ihtiyâr ki-mesneler nakletdiler kim Sultân Ahmed zamânında bir dervîs-i dilrîs bir leyle-i Ramazân'da bu sehrimize kadem basup her kankımızın hânesine vardı ise müsâferete kabûl etmeyüp sabâh olunca ol dervîs edâ-yı fecr etdükde. (Evlîya Çelebi, IX,47-48)

Hac yolculuğu sırasında uğradığı Kudüs şehrinde geçirdiği 1082 yılının Ramazan ayının son 10 gecesini ve Mescid-i Aksa içerisinde Kuran okuyarak geçirmesinden söz eder.

Kudüs'te Ramazan

Hamd-i Hudâ bin seksen iki Ramazân-ın on gün on gecesinde taraf taraf ziyâretlerin edüp Leyle-i Kadir'de mescid-i Aksâ beytullâh içre bir hatm-i serîfî itmâm edüp savâbın Kudüs-i serîfde medfûn zerre ve semme îmân ile intikâl edenlerin rûh-ı pür-

futûhlarına hibe eyledim vesselâm. (Evlîya Çelebi, IX,267).

Eserinin 10. cildinde anlattığı Mısır'da yaşadığı Ramazan ayından ve Rüyey-i hilal törenlerinden bahseder. Muhtesip gecesi alayı töreni denilen bu kutlamaya kadınların katılmasına mani olunmaz. Tersinden okunursa özellikle geceleri toplu halde kadınların gezmesinin imkânsız olduğu anlaşılacaktır. İlginç olan batıdaki bazı ülkelerdeki kadınlar karnavalında da kadınlar serbest hareket ederler. Karşılaştırma sadece şeklen yapılmıştır. Avrupa ülkelerindeki kutlamaların muhteviyatı tamamen farklı olduğu da bir gerçektir. Bu vesileyle Mısır'da yaşanan Bayram kutlamalarına geniş yer verir. Mektebe başlama Amin alayları da çok detaylı olarak kutlanmaktadır.

Mısır'da Ramazan

"Bu mahalden etrâf [u] eknâfdan mâh ı Ramazân görünmedi", deyü haber gelirse paşaya eyle ilâm edüp kanâdîller yanmayup Ramazân olmayup yevm i şek olur. Bu hâl i zû-vecheyn üzre el-bette muhtesib haberi paşaya gönderüp mollâ efendiyle vedâ mahallinde paşa tarafından muhtesib mollâya bir semmûr kürk geydirir, zîrâ mollânın bu gece ziyâfetinde bin guruş gider, ulemâ tâ'ifesinin bir guruşu gitse akli gider, ol ecilden kânûndur, bir kürk gönderir (Evlîya Çelebi, X,203).

Yine Mısır bölümünü anlattığı ciltte Mısır fatihi Amr bin As'ın Camisinde namaz kılmanın ve özellikle Ramazan ayının son iki cumasını orada eda etmenin sağlayacağı hem dünyada hem ahirette pek çok hayırlar ve isteklere ulaştıracağına vurgu yapar.

Evlîya Çelebi alay isimini verdiği geçiş törenlerinden uzun uzadıya zikreder.

Amr bin As Camii: Minberi ve mihrâbı tarz-ı kadîmdir. Minberi bir musanna' hurde münakkas ağaç minberdir. Mihrâbında Ramazân-ı serîfin âhir cum'asında iki rek'at namâz kılan dünyevî ve uhrevî hayır murâdâtı elbette hâsıl olur. (Evliya Çelebi, X,109).

Bu hâl üzere sehr-i Mısır'da nisf-ı Ramazân-dan yevm-i Arefeye gelince mekteb-i sıbyân gûyâ tuğyân edüp gürûh gürûh nâzırlarına gelüp gitmededirlir. Hakkâ ki azîm evkâflardır (Evliya Çelebi, X,130).

Evliya Çelebi Mısır'dan Hz. Peygamberin ayak izinin (Kadem-i Şerif) İstanbul'a getirilmesi ve Sultan I. Ahmed'in buna dair yazdığı şiirin daha sonra bestelenerek Ramazan gecelerinde okunduğu rivayeti nakleder.

Ol gece kadem-i serîfi Sultân Ahmed Eyyûb Sultân'a gönderüp asker-i âl-i Osmân'a alay-ı azîm tenbîh olunup İslâmbol'un pîr [û] civânı kebir [û] sıbyânı ve merd [û] nisvânı ale's-sabâh kadem-i serîfin istikbâline çıkup muntazır olurlar. Sultân Ahmed kânûn-ı pâdisâhî üzere alay-ı azîm ile Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'ye varup pâ-y-i serife yüz sürüp ser-i sa'âdetleri üzere koyup gezdiren (Evliya Çelebi, X,161-2)

Yine Mısır'da özeld Kahire'de esnafları tanıtırken Kandilcilerin Ramazan dükkânlarının sabaha kadar açık olup içlerini kandillerle süslediklerini anlatır.

Esnâf-ı kandilciyân: Dükkân kırk, nefer iki yüz. Bunlar mevlûd geceleri ve donanma geceleri ve sehr-i Receb ve Sa'bân ve Ramazânda cemî'i dükkânlar her gece sabâha dek kûsâde olup kanâdiller ile zeyn ederler. (Evliya Çelebi, X,205)

Evliya Çelebi alay isimini verdiği geçiş törenlerinden uzun uzadıya zikreder. Bu alaylardan 4. Alay çoğunlukla Ramazan sona erip Bayram

kutlamaları başlayınca ortaya çıkar. 3 gün boyunca pek çok eğlenceler, ikramlar ve çocuklar için bugünkü lunapark benzeri oyun yerleri kurulduğundan bahseder. Bu anlatılardaki kutlamalar oldukça renkli geçtiğinden o tarihlere kadar evlenememiş olan Evliya Çelebi'nin çocuklara duyduğu temiz ve sevgi dolu cümleleri burada görebiliriz.

Bu ıyd-ı serîfde üç gün üç gece eyle sâ-dumânîler olur kim geceleri Kadir, rûzları rûz-ı ıyd (Evliya Çelebi, X,207)

Sonuç Yerine

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde Ramazan Ayı ile ilgili şunları söylemek yerinde olacaktır. Seyahatname'de; yaşadığı toprakların inancıyla, kültürüyle, diniyle ve devletiyle et ve tırnak gibi olmuş münevver XVII. Yüzyıl İstanbul sakininin bakış açısını her satırda görmek mümkündür. Ramazan ayının Osmanlı toplumunda nasıl coşku ile karşılandığını görmemize mukabil serhatlerde savaşan gaziler bile yaz aylarında oruç tutmanın zorluğuna rağmen Ramazan aylarında çıkan sefer emrini sevinçle karşılamışlardır. Bütün bunlar bize gösteriyor ki insan zaafılarıyla ve güçlü yanları ile insandır.

KAYNAKÇA

Dankoff, Robert, An Ottoman mentality: the world of Evliya Çelebi. / with an af-terword by Gottfried Hagen. -- Leiden: E.J. Brill, 2004.

Develi, Hayati, Evliya Çelebi'nin İzinde, Medam Yayınları, İstanbul, 2013.

Kahraman Seyit Ali, Dağlı Yücel, Dankoff Robert. Evliya Çelebi Seyhatnamesi, İstanbul, I-X, İstanbul, 1996-2008.

Gemici, Nurettin, Evliya Çelebi in Medina, Brill Verlag, Leiden, 2012.

Hacı Mehmet Günay, Ramazan, DİA, İstanbul, 2007, XXXIV, 433-435.

-----, Evliya Çelebi, İstanbul, 2018.

Tezcan, Nuran, Seyyahın Kitabı, Evliya Çelebi Üzerine Makaleler, YKY yayınları, İstanbul 2019.

İnfak

Sümevra AÇIK / İLSAM Genel Sekreteri

Ramazan ayı, oruç ibadetinin yapıldığı, Kur'an'ların hatmedildiği, iftar, sahur vs ikramlarla hayırdaki yarışıldığı, infakların verildiği, maddi manevi arınmaya vesile olunan Müslümanların en kıymetli ayıdır. Bu mübarek ay, tabiri caizse yıl içinde tükettiğimiz değerlerimizi, sönmeye yüz tutmuş alışkanlıklarımızı tekrar bi harladığımız, depoladığımız bir motivasyon ayıdır. Ramazan ayı denilince akla gelen ilklerden birisi de "infak"lardır. Bu yazımızda Kur'an ayetleri ile infak konusuna değineceğiz.

Kur'an'ın bize anlattığı infak, mü'minlerin sadece Allah'ın rızası ve hoşnutluğunu kazanmak amacıyla, Allah'ın kendilerine rızık olarak bahsettiği ve helal yollardan kazandığı malından, hiçbir karşılık beklemezsiniz harcaması, sarfetmesidir.

İnfak kelimesi, arapça sözlükte ne-fe-ka kökünden gelir. Bu da mastar olarak "tükenmek, bitmek, kalmamak" demektir. Ayrıca "çıkma" ve "gitme"yi ifade eder. Arap tavşanının çıkış deliğine "nâfika", imandan çıktığı için ya da kalbinden iman çıktığı için insana "münâfık", pantolonda ayağın çıkış yerine "nefak", azağın bitip tükenmesine "infak", yerin altından çıkış yeri olan tünele "nafak" veya "enfâk" denir. Yine harcamak, sarf etmek, tüketmek "infak"; çok harcayan, çok tüketen "münfik"; tünel, masraf, harcama, gider "nafaka"; Arap tavşanı (jerboa) veya tarlafaresinin yuvasına girip çıkması "münâfeka"; iki yüzlülük, bir öyle bir böyle görünen "münâfık" kelimeleri bu köktendir.

İnfak kelimesi, yalın olarak kullanıldığı durumda meşru ve yararlı harcamaları ifade etmektedir. Bu yüzden harcanan şeye nafaka denmiştir. Nafaka; harcanan para veya ihtiyaçların (iaşe, giyim vs.) tamamı için gerekli kazanç demektir.^[1]

¹Kur'an'ın bize anlattığı infak ise, mü'minlerin sadece Allah'ın rızası ve hoşnutluğunu kazanmak amacıyla, Allah'ın kendilerine rızık olarak bahsettiği ve helal yollardan kazandığı malından, hiçbir karşılık beklemezsiniz harcaması, sarfetmesidir.

Kur'an-ı Kerim de özel bir kavram olarak zikredilen infak, önemine binaen yetmişten fazla ayette ayrıntılı olarak zikredilmiş, mü-

minler infaka teşvik edilmiştir. Cenab-ı Hak, daha Kur'an'ın ilk ayetlerinde "Kendisinde hiçbir şüphe olmayan O Kitap, Muttakiler (takva sahipleri) için hidayet rehberidir. O muttakiler ki, gaybe inanırlar, namazlarını dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler." (Bakara Suresi 2/2-3) buyurak infakın, mü'min, muttaki kulların özelliği olduğunu zikretmiştir.

Kur'an'da infakın yalnızca Allah'ın rızasını gözeterek verilmesi gerektiği belirtilmiştir. "Hayra yapacağınız her infak kendi yararınızdır. İnfakı sırf Allah rızasını kazanmak için yapmalısınız. İnfak ettiğiniz her malın karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlık görmezsiniz." (Bakara Suresi 2/272) Allah'ın rızasını gözetmenin dışında bir niyetle yapılan infakın da nasıl boşa çıktığı çok veciz ve belîğ ifadelerle anlatılmaktadır. "Ey, iman edenler, Allah'a ve ahiret gününe inanmayıp, insanlara karşı gösteriş olsun diye malınızı infak eden gibi minnet ve eziyet ederek sadakalarınızı geçersiz kılmayın. Böyle kimsenin durumu, üzerinde toprak bulunan bir kayanın durumuna benzer; üzerine sağanak bir yağmur düştü mü, o kayayı çirilçiplak bırakıverir. Onlar, kazandıklarından, hiç bir şey elde edemezler." (Bakara Suresi 2/264)

Niyetin sadece rıza-ı ilahi olduğu infakta mü'minler verirken sevdiikleri mallardan ve incitmeden vermesi gerektiğini ayet-i kerimeler bizlere açıkça söylemektedir.

"Mallarını Allah yolunda infak eden, sonra da yaptığı iyiliği başa kakmayan ve incitmeyenler var ya, onlar için rableri katında ödül vardır. Onlar ne bir korku duyar, ne de üzülürler. Güzel bir söz söylemek ve hatayı bağışlamak, arkasından incitme gelen sadakadan daha hayırlıdır. Yapacağınız yardıma Allah'ın ihtiyacı olmaz, ama O, yumuşak davrananları sever."(Bakara Suresi 2/ 262-263)

"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda infak etmedikçe gerçek iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne infak ederseniz Allah onu bilir." (Ali-İmran Suresi 3/ 92)

"Ey iman edenler, Kazandıklarınız ve sizin için yerden bitirdiklerimizin iyi olanlarından infak edin. Kendinizin gözü kapalı almayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın. Ve bilin ki, şüphesiz Allah, hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır, övülmeye layık olandır."(Bakara 2/ 267)

"Allah'a ve Rasûlüne inanın ve O'nun sizi üzerine emanetçi kıldığı şeylerden başkaları için infak edin. Çünkü, sizden iman edipte (Allah yolunda) infak edenler için büyük bir ecir vardır." (Hadid Suresi 57/ 7)

İnsan ne kadar malı mülkü elinde de olsa nefsi cimrilik etmeye yatkındır. "De ki, Rabbimin rahmet hazinesi elinizde olsa, bitip tükenir korkusu ile kimseye vermezsiniz."(İsrâ Suresi 17/100) ayeti ile insanın cimrilikine dikkat çekilmiş fakat İnfakın da, bu nefis hastalığı olan cimrilikten insanı koruduğu yine ayet-i kerime ile ifade edilmiştir. "O halde var gücünüzle Allah'a karşı takvalı (ahlaklı) olunuz. Dinleyiniz ve itaat ediniz. Kendi iyiliğiniz için infak ediniz. Nefsinin aşırı cimriliğinden korunanlar, felaha(huzura, kurtuluşa) erenlerdir."(Teğabun Suresi 64/ 16)

Nasıl ki varlığımızın şükürü Allah'a hakkıyla kul olabilmektir, malımızın şükürü de Rıza-ı ilahi niyeti ile yapılan infaklardır. İbrahim Suresi 7. Ayette "...Eğer şükrederseniz elbette size olan nimetimi arttırırım..." ifadelerinden infakın, malı eksiltmektense aksine malı ziyadeleştirmekte olduğu anlaşılmaktadır. Allah Rasûlü(-sav), "Mal sadaka ile eksilmez." buyurmuş

ve yine Kur'an-ı Kerim bunu yorumla bile gerek kalmadan açık ifadelerle bizlere beyan etmiştir. "Mallarını Allah yolunda infak edenlerin örneği, yedi başak bitiren ve her bir başakta da yüz dane bulunan bir danenin örneği gibidir. Allah dilediğine kat kat arttırır. Allah nimeti ve imkânları geniş olandır, her şeyi bilendir." (Bakara Suresi 2/261)

Rahman Suresi 60. Ayetindeki "İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey olabilir mi?" anlayışına sahip olan Cenab-ı Hak yine çok veciz bir ifade ile infakın kendi katındaki karşılığın nasıl olduğunu bizlere anlatmıştır. "Yalnızca Allah'ın rızasını istemek ve kendilerinde olanı kökleştirip güçlendirmek için mallarını infak edenlerin örneği, yüksekçe bir tepede bulunan, sağanak yağmur aldığı anda ürünlerini iki kat veren bir bahçenin örneğine benzer ki ona sağanak yağmur isabet etmese de çiseleme yeter. Allah yaptıklarınızı görendir." (Bakara Suresi 2/ 265)

Zikredilen ve burada ele alamadığımız birçok ayetin ifadesi ile görülmektedir ki, Allah yolunda verilene Cenab-ı Hak misliyle muamele eder. Bu ayetlerle sabittir. Bazen iki misli, bazen yedi misli, bazen yedi yüz misli ile karşılık verdiği ifade edilir. Yeter ki kişi kazancından rıza-ı ilahi için versin ve yeter ki ona riya, şan, şöhret, menfaat bulaştırmasın.²

Neyin infak edileceğinin cevabını da bize yine Kur'an'ı kerim vermektedir. "...

Kur'an'da infakın yalnızca Allah'ın rızasını gözeterek verilmesi gerektiğini belirtmiştir." Hayra yapacağınız her infak kendi yararınızdır. İnfakı sırf Allah rızasını kazanmak için yapmalısınız. İnfak ettiğiniz her malın karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlık görmezsiniz."(Bakara Suresi 2/ 272)

Allah yolunda verilene Cenab-ı Hak misliyle muamele eder. Bu ayetlerle sabittir. Bazen iki misli, bazen yedi misli, bazen yedi yüz misli ile karşılık verdiği ifade edilir. Yeter ki kişi kazancından rıza-ı ilahi için versin ve yeter ki ona rıya, şan, şöhret, menfaat bulaştırmasın.

Sana Allah yolunda neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki; 'İhtiyaçtan arta kalanı.'. Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki düşünesiniz."(-Bakara 2/ 219)

Ayeti kerime de ihtiyaç olarak ifade edilen şey İslam Hukukunda "Havâic-i asliye" (aslı ihtiyaçlar) diye tabir olunmaktadır. Bunlar ise, kişinin oturduğu evi, altın, gümüş ve ev aksesuarları dışında kalan mobilya, beyaz eşya, halı, kilim vb. cinsinden ev eşyaları, günümüz şartlarında otomobili, ailenin bir aylık masraf ve gideri olan nakit(maîşetin kendisi), helal rızık kazanmak maksadıyla kullanılan sermayedir.

Kur'an da yoğun bir şekilde zikredilen infak ibadeti, Farz, vacip ve mendup olmak üzere 3 kısımdır. Farz (Allah'ın emri) olan infak, zekattır. Zekat ise zekat şartlarını taşıyan her mü'minine getirmesi gereken ibadettir. Vacip (Allah Rasûlü'nün emri) olan infak, fitre sadakası/ fitre yani ramazan ayında Oruç tutmaya güç yetirebilenlerin orucun bir şükürü olarak vermesi gereken sadakalardır. Mendub (Kur'an ve Allah Rasûlü'nün tavsiyeleri) olan infak ise zekat ve fitre dışında kalan her türlü, bağış yardım ve tasadduklardır. Farz olan infakın terki müslümana ağır bir uhrevi sorumluluk getirir. Vacib olan infakın terkinde farzın terki kadar olmasa da yine

kişiye manevi bir mesuliyet getirir. Mendub olan infakın terki ise kişiye manevi bir mesuliyet getirmez fakat kişiyi elde edebileceği büyük hayırlardan mahrum bırakır.³

İnfakın kimin için yapılacağını da yine bizlere Kur'an-ı Kerim açıklamaktadır.

"Sadakalar(zekatlar), Allah'tan bir farz olarak ancak, fakirler, düşkünler, zekat toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak olan) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir"(Tevbe Suresi 9/60)

"Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: Hayır olarak infak edeceğiniz şey, anne –babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlardır. Hayır olarak ne yaparsanız, şüphesiz ki Allah onu bilir."(Bakara 2/ 215) Burada "anne-baba, yakınlara" ifadesi ile belirtilen birinci dereceden ihtiyaç sahibi olan yakınlara (anne-baba-evlatlar) infakın farz kısmı olan zekat ve infakın vacip kısmı olan fitre sadakası haricinde tasaddukta bulunulmalıdır.

" (Sadakalar)Kendilerini Allah yolunda adayan ve yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen ihtiyaç sahipleri içindir. İffetlerinden dolayı

**Allah'ü Teala,
Allah yolunda
ilim tahsil edip
cihad eden
muhacirlere
ve dava
adamlarına
infak etmenin
üzerinde
durmaktadır.**

İnfak öyle bir kültürdür ki, hem bireyin hem toplumun huzurunun tesisinde önemli bir rol oynar. İnfak sayesinde kişi cimrilik hastalığından, malın kendi üzerindeki tasallutundan kurtulur. Zengin, malının esas sahibinin Cenabı hak olduğunu, kendisinin sadece emanetçi olduğunu hatırlar.

bilmeyen onları zengin sanır. (Ama) sen onları yüzlerinden tanırısın. Yüzsüzlük ederek insanlardan istemezler. Hayır olarak her ne infak ederseniz, Şüphesiz Allah onu bilir.” (Bakara Suresi 2/ 273)

Ayeti kerimelerde kimlere infak edilebileceği net ifadelerle anlatılmıştır. Son ayeti kerimeden anlaşılmalıdır ki, Allah’uTeala, Allah yolunda ilim tahsil edip cihad eden muhacirlere ve dava adamlarına infak etmenin üzerinde durmaktadır. “Yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen” ifadesi ile “Hizmet’i imaniye ve kur’aniye” vazifesini kendisine gaye edinmiş ve tüm mesaisi ile Allah yolunda cihad eden yani Allah yolunda canı ile fadakarlık yapan, gayret eden, alın ve beyin teri döken “Emr’ibil ma’ruf ve nehy’i anil münker” (iyiliği tavsiye dip, kötülükten sakındırma) yapan ilim ehlinin, muhacirlerin, gençlerin geçimlerini sağlayabilmeleri için başka işlerle meşgul olmaya güç yetiremeyeceklerinden bahsedilmektedir. Allah yolunda yapılan hizmetlerin daha hızlı, etkili ve keyifli bir şekilde yapılabilmesi için dava adamları ve muhacir (Allah’ın dinine hizmet için hicret edenler) zümrelerinin, ensar (Allah yolunda hizmet edenleri ve muhacirleri maddi imkanları ile destekleyenler) zümrelerince yapılacak olan infak ile desteklenilmesi ve finanse edilmesi gerekmektedir.⁴

İnfak’ın ne zaman yapılması gerektiği sorusuna ise Kur’an’ın cevabı çok nettir. “İman eden kullarıma söyle: Namazı dosdoğru kılsınlar, alışveriş ve dostluğun olmadığı bir günün gelmesinden önce, kendilerine verdiğimiz rızıktan açık ve gizli harcasınlar” (İbrahim Suresi 14/31).

“Birimize ölüm gelip de: ‘Rabb’im, beni yakın bir süreye kadar erteleyeydin de sadaka verip iyilerden olsaydım!’ demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcaşın. Allah süresi geldiği zaman hiçbir canı ertelemez. Allah yaptıklarınızdan haberdardır” (Münâfıkûn 63/10-11). Ölüm bilgimiz dahilinde olmayan, her an kapımızı çalabilecek olan bir gerçektir. Dolayısıyla mü’min, infakını geciktirmemeli, infak etmek için fırsat kollamalıdır.

Kur’an’ı Kerim de daha nice ayette infaktan bahsederek Müslümanlar infaka teşvik edilmiştir. Allah Rasûlu(sav) ve ashabı da infak konusunda Müslümanlara son derece örnek olmuşlardır. Onlar arasından Hz. Osman’ın Müslümanların en sıkışık zamanlarında yaptığı sayısız infak, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer in arasında

ki tatlı infak yarışı ve daha nice sahabe efendilerimizin infak örnekleri biz Müslümanlar için son derece teşvik edicidir. İnfakın ilk örneğini ise Allah Rasûlü’ne ilk inanan müslüman, sevgili eşi Hz. Hatice (r.a) da görmekteyiz. Hz Hatice anememiz İslam davası yolunda maddi ve manevi varlığını feda etmiş, kalbi İslam’a ısındırılacak olanlar ve darda kalan müslümanlar için, infakta bulunmuştur. Yine Hz. Peygamberin eşlerinden Hz. Zeyneb’in el emeği ürünlerini satarak ihtiyaç sahiplerine infak ettiği bilinen örneklerdendir.⁵ Ecdadın, hanım sultanların, ata kültürümüzün de sayısız infak örnekleri vardır.

İnfak öyle bir kültürdür ki, hem bireyin, hem toplumun huzurunun tesisinde önemli bir rol oynar. İnfak sayesinde kişi cimrilik hastalığından, malın kendi üzerindeki tasallutundan kurtulur. Zengin malının esas sahibinin Cenabı hak olduğunu, kendisinin sadece emanetçi olduğunu hatırlar. Doğru ve yaygın bir şekilde yapılan İnfak sayesinde toplumda zengin ve fakir arasındaki uçurum daralır, zengin fakirin halinden anlar, fakir de kanaat ederek gözünü zenginin malına dikmez. İnfak toplumda huzur vesilesidir.

Ramazan ayı, ibadetlerin bolca yapıldığı, her anlamda alışkanlıkları tazelediğimiz bir aydır. İnfak ibadetinde en çok gündemimize aldığımız bir ay olarak ramazan ayı iyi değerlendirilmeli, yapacağımız tasaduklar ve infaklar zikredilen ayeti kerimelerde geçen ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmalı, İslam dininin neşvü nema bulması, kuran ahlakıyla ahlaklanmış bir gençlik için yapılan ilim hizmet faaliyetlerin desteklenmesi için olmalıdır. Müslümanlar Maide Suresi 48. Ayette belirtildiği üzere “...öyle ise hayırda, iyiliklerde yarışınız.” ayetlerini kendilerine şiar edinmeli, özellikle İslam davasının desteklenmesi yolunda Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer efendimizin hayırda olan yarışı gibi, hayırda yarışmaya gayret göstermelidir. Ve unutmamalıdır ki Allah Rasûlü’nün ifadesiyle “Veren el, alan elden üstündür.”⁶

Dipnotlar

1 Bkz: Râğib el-İsfahânî, el-Müfredât, “nfk” maddesi; Lisânü’l-Arab, “nfk” maddesi; Dinî Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.317. /https://www.kuranihayat.com/infak-ayetleri-ne-toplu-bir-bakis/#_ftn2

2 M. İlyas Bozkurt, Mukaddime, s. 499.

3 Detaylı bilgi için bkz. M. İlyas Bozkurt, İbadet Fikhi, s. 72-73.

4 Akın Karadeniz, “İnfak” İlsam Ramazan Özel Sayısı 2018, s. 31

5 İslam Ansiklopedisi “ Zeynep. Bt. Cahs”, “Hatice”.

6 Buhari, Zekat 18, Müslim, Zekat 94